

Ach, als het maar gezond is!

Invloeden op stopgedrag en seksevoorkeuren voor kinderen in Nederland in de periode 1850-1922

Auteur

Pien Vermunt
S4299116

Begeleider

Jan Kok

15-08-2017

Radboud Universiteit Nijmegen

Masterscriptie

Inhoudsopgave

Inleiding	3
Status Quaestionis	5
Data en Methode	13
De Historische Steekproef Nederlandse Bevolking	13
Afwegingen betreft het gebruik van de data	14
Categoriseren van variabelen	16
Resultaten	18
Sociale klasse	18
Religie	23
Stad en platteland	28
Tijdsperiodes	31
Eindtabel variabelen	35
Gezinssamenstelling	38
Conclusie	41
Literatuurlijst	44
Bijlagen	46
Verdeling van religies	46
Verdeling van beroepen	48
Tabellen tijdsperiodes	49

Inleiding

Trouwen en het beginnen van een eigen familie zijn belangrijke stappen in het leven van een individu. Door de generaties heen zijn hierin ontwikkelingen opgetreden die bepaalde aspecten van deze stappen fundamenteel veranderd hebben. Zo zijn de normen en waarden rondom huwen en seks voor het huwelijk drastisch veranderd. Verder is de sociale controle rond zedelijkheid niet meer zo belangrijk en actief als eerst het geval was. Bovendien heeft de introductie van de anticonceptiepil gezorgd voor een meer individuele keuze bij het krijgen of niet krijgen van kinderen. Dat men nu bepaalde keuzes maakt, wil nog niet zeggen dat men vroeger dezelfde keuzes had gemaakt of dat men überhaupt de mogelijkheid had om dit soort keuzes te maken. Dit heeft verder ook te maken met de tijdsgeest. Wat een gezin als ideaal ziet, wordt mede bepaald door wat in die periode als gunstig of normaal werd gezien. Als het binnen de tijdsgeest past om kinderen veel aandacht, liefde en scholing te geven, zullen families die het kunnen opbrengen sneller voor een kleinere familie gaan. Dit past namelijk beter bij de algemene ideeën over het opvoeden van kinderen. Juist omdat er zoveel mogelijke aspecten een invloed uitoefenen op deze keuze, is het belangrijk om te onderzoeken hoe dit soort ontwikkelingen hebben plaatsgevonden, wanneer andere keuzes of idealen een mogelijkheid werden en hoe koppels op deze nieuwe mogelijkheden reageerden.

De focus van dit onderzoek zal vooral liggen op de vraag welke aspecten een invloed hebben uitgeoefend op het stopgedrag van families of koppels. Hierbij zal gekeken worden naar sociale klasse, religie, tijdperiode en woonplaats. Dit zal een duidelijker beeld schetsen van de keuzes die door een familie gemaakt werden en waar rekening mee gehouden werd bij deze keuzes. Hiernaast zal ook nog apart aandacht besteed worden aan het wel of niet bestaan van een seksevoorkeur bij het krijgen van kinderen. Het thema seksevoorkeur is vandaag de dag nog steeds onderbelicht. Er is binnen dit thema veel geschreven over gebruiken in Azië, maar Europa is zelden goed bekeken. De studies die wel gedaan zijn over Europa zijn of te groot en niet gedetailleerd, of te klein en laten zo maar weinig zien over verschillen binnen bepaalde groepen. Daarom is besloten om in dit onderzoek een andere aanpak te volgen en zo het huidige debat over seksevoorkeur in 19^e-eeuws Europa verder aan te vullen. Er is hiervoor gekeken of het stopgedrag van een familie een relatie had met de gezinssamenstelling. Zo is geprobeerd om voor Nederland een duidelijk beeld te schetsen over de aspecten die een invloed hebben gehad op de keuzes en afwegingen van families.

In dit onderzoek wordt gebruikgemaakt van de Historische Steekproef Nederlandse bevolking. Dit is een historische databank die steekproefsgewijs informatie verzamelt van mensen geboren in

Nederland in de periode 1812-1922. Er wordt hier dus niet gekozen voor een groot vergelijkend onderzoek tussen meerdere landen, noch wordt er gekozen om alleen te kijken naar een aantal dorpjes op het platteland. Door te kijken naar één land, in dit geval Nederland, kan zowel gekeken worden naar de effecten van verschillende factoren als naar regionale verschillen. Bovendien wordt er binnen dit onderzoek gebruikgemaakt van individuele data in plaats van gemeentelijke gemiddelden. Zo kan er veel nauwkeuriger iets gezegd worden over het individuele stopgedrag. Er kan met een nieuw perspectief gekeken worden naar een thema dat binnen de Europese historiografie meer aandacht verdient. In de 19^e en 20ste eeuw werd de familie gezien als een kerneenheid waarop de rest van de samenleving gebouwd werd. Een beter begrip van de werking van zo'n familie, de keuzes die gemaakt werden of niet gemaakt konden worden en de strategieën en voorkeuren die werden toegepast, zorgt voor een breder begrip van de context van de tijdsperiode. Hierdoor kunnen andere ontwikkelingen binnen deze periode beter onderzocht worden.

Status Quaestionis

Binnen de gezinsgeschiedenis bestaan een aantal centrale thema's waar vaak onderzoek naar gedaan wordt. Een van deze thema's is vruchtbaarheid. Hierbij wordt vooral gekeken naar aspecten die de vruchtbaarheid beïnvloeden en hoe mensen zelf hun vruchtbaarheid kunnen beïnvloeden. Het debat rondom de *demografische transitie* gaat voor een groot deel over vruchtbaarheid. *Demografische transitie* is een term voor een ingrijpende verandering in de nationale bevolking in de periode 1870-1960. Tijdens deze periode daalden de geboorte- en sterftcijfers sterk. Het debat betrof twee verschillende aspecten of ontwikkelingen die men probeerde te verklaren. Aan de ene kant ging het debat over de daling van de sterfte en wat de oorzaken daarvan konden zijn. Er zijn verschillende aspecten aangehaald die invloed zouden hebben op het sterftcijfer, zoals kwalitatief slecht drinkwater wat leidde tot ziektes¹, religieuze praktijken rondom (borst)voeding, welvaart, verstedelijking² en sociale positie³. Aan de andere kant ging het over hoe deze daling in de sterfte de vruchtbaarheid precies beïnvloed had. Mensen reageerden op de daling in de sterfte door te proberen om hun vruchtbaarheid te beperken. Als laatste zijn er stromingen die de sterftedaling niet belangrijk vinden voor het verklaren van de veranderingen binnen de demografie.

In het debat over vruchtbaarheid in Nederland speelde Hofstee een belangrijke rol. Evert Willem Hofstee was hoogleraar aan de Landbouwhoogeschool te Wageningen, in het vakgebied sociale en economische geografie. Later in zijn leven richtte hij zich meer op de sociale demografie en later de historische demografie. Hij heeft op dit gebied niet alleen veel gepubliceerd, maar hij werd bovendien gezien als een voorloper in zijn vakgebied.⁴ Hij zag de daling van de vruchtbaarheid een drietal stadia doorgaan. Hij stelde dat voor 1850 mensen probeerden de geboortes te beperken door niet of laat te huwen.⁵ Het tweede stadium was een tussenfase, waarbij mensen steeds jonger gingen trouwen door de opkomst van grootschalige industrie. Het idee hierachter was dat mensen door deze

¹ E.W. Hofstee, 'Geboorten, zuigelingenvoeding en zuigelingensterfte in hun regionale verscheidenheid in de 19^e eeuw', *Bevolking en Gezin* (1983), 7-60.

² F. van Poppel, 'Regionale sterfteverschillen in Nederland 1850-1930', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 1 (1991), 34-72.

³ F. van Poppel en K. Mandemakers, 'Sociaal-economische verschillen in zuigelingen- en kindersterfte in Nederland, 1812-1912', *Bevolking en Gezin* 31 (2002), 5-40.

⁴ <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn/BWN/lemmata/bwn5/hofstee>

⁵ T. Engelen en J. Hillebrand, 'De daling van de vruchtbaarheid in de negentiende en twintigste eeuw. Een historiografisch overzicht met bijzondere aandacht voor Nederland', *BMGN* 105 (1990) 354-367.

opkomende industrie sneller hun eigen geld konden gaan verdienen. Hierdoor had men eerder genoeg geld om te trouwen en een eigen gezin te beginnen. De laatste fase was de periode waarin mensen actief aan geboortebeperking gingen doen. Hofstee stelde dat deze verschillende fases ook verklaarden waarom er regionale verschillen waren. De regio's konden op hetzelfde moment in tijd in verschillende fases van het proces van dalende vruchtbaarheid verkeren. F. van Heek ging hier fel tegenin door te stellen dat de belangrijkste factor van de daling juist met religie te maken had, een aspect wat bij Hofstee niet aan bod was gekomen. Hierbij ging het vooral over het idee dat bepaalde religies geboortebeperking harder veroordeelden dan andere religies. Toch wordt dit idee snel onderuitgehaald door Boonstra en Van der Woude.⁶ Zij concluderen dat religie wel invloed had op het 'basis niveau' wat in het onderzoek aangenomen werd als standaard. Echter, het bleek dat religie geen invloed had als men keek naar de veranderingen die zich voordeden in de vruchtbaarheid en de geboortecijfers. Hier zagen ze dat regionale verschillen veel meer invloed hadden op de vruchtbaarheid. Boonstra en Van der Woude waren het dus met Hofstee eens dat regionale verschillen meer invloed hadden op de vruchtbaarheid dan religie.

In het werk van Engelen⁷ komt duidelijk naar voren dat zowel regionale verschillen als religie een grote rol spelen bij veranderingen in de vruchtbaarheid. De regionale verschillen worden hier vooral op een economische manier verklaard. Zo stelt Engelen dat het meer traditioneel agrarische deel van Nederland later huwde en daardoor ook minder kinderen kreeg. In de steden met de opkomst van de industriële revolutie konden mensen eerder trouwen en kregen ze dus ook sneller kinderen. Engelen stelt hierbij dat mensen voor 1880 nog geen mogelijkheden hadden om in te grijpen in hun eigen vruchtbaarheid en dat er ook nog geen vooraf vastgestelde gezinsgrootte was. Daarom zag hij laat of niet huwen als de beste manier om het aantal kinderen in te perken.

Hoewel het debat over de aspecten die een invloed hadden op de vruchtbaarheidsdaling doorgaat, is het ook belangrijk om aandacht te besteden aan een ander onderdeel van dit debat. Het is namelijk in deze context belangrijk om te kijken naar stopping en spacing. Hiermee wordt bedoeld de mogelijkheden die koppels hadden om hun kindertal te beïnvloeden. Als men hier namelijk geen invloed op had kunnen uitoefenen, kan ook niet onderzocht worden of koppels een voorkeur hadden om eerder te stoppen met het krijgen van kinderen. In een recente publicatie van Dribe, Breschi en

⁶ O. Boonstra en A. van der Woude, *Demographic transition in the Netherlands. A statistical analysis of regional differences in the level and development of the birth rate and of fertility 1850-1890* (Wageningen, 1984).

⁷ T. Engelen, *Van 2 naar 16 miljoen mensen. Demografie van Nederland 1800-nu*, (Amsterdam, 2009).

anderen wordt gesproken over het RWA model, wat origineel bedacht is door Coale.⁸ Het model draait om het idee dat koppels 'ready, willing and able' moeten zijn om iets te doen aan hun vruchtbaarheid. Er wordt dus duidelijk gesteld, dat koppels niet automatisch ingrijpen in hun vruchtbaarheid als ze daar de middelen voor hebben. Dit heeft als eerste te maken met de 'vraag' naar kinderen binnen een gezin. Als een gezin het extra inkomen van kinderen nodig heeft om te overleven, zal er binnen dit gezin weinig gedaan worden aan geboortebeperking. Het hebben van veel kinderen is in dit geval gunstig, omdat ze bijdragen aan het inkomen van de familie. Als het gezin de kinderen niet nodig heeft voor extra inkomen, is de vraag naar kinderen minder groot en zal dit gezin eerder nadenken over mogelijkheden om te stoppen. Ten tweede moet het cultureel geaccepteerd zijn om aan geboortebeperking te doen. Er kan gedacht worden aan religieuze gemeenschappen waar het niet geaccepteerd is om invloed uit te oefenen op de vruchtbaarheid. Aan de andere kant is het mogelijk dat het voor een middenklasse gezin niet bij hun sociale status past om erg veel kinderen te hebben. Sociale druk van de omgeving kan een grote invloed hebben gehad op keuzes die men maakte omtrent het gezin. Naast dat het voor een gezin economisch en cultureel gunstig moet zijn om te stoppen met het krijgen van kinderen, moeten deze gezinnen weten hoe ze geboortebeperking kunnen toepassen. In hoeverre een gezin toegang heeft tot de kennis van geboortebeperking is afhankelijk van vele factoren en verschilt hierdoor per gezin. Zo kan wel of geen makkelijke toegang tot een dokter ertoe leiden dat sommige families sneller toegang hadden tot geboortebeperking. Veder kan het opleidingsniveau een invloed hebben op de toegang tot geboortebeperking. Vaak wordt gesteld dat mensen met een hoger opleidingsniveau sneller nieuwe medische inzichten zullen accepteren en toepassen. In het artikel geven de auteurs een erg heldere conclusie: 'In other words, family size is only reduced when families in a SES group perceive it as beneficial to give birth to fewer children because the costs exceed the benefits, and limiting family size is acceptable from an ethical, cultural, and religious standpoint, and families have the necessary knowledge and means to control fertility.'⁹

In hun onderzoek naar spacing en stopping laten Bavel en Kok zien dat koppels in Nederland voor het begin van de demografische transitie al de mogelijkheden hadden om invloed uit te oefenen op hun eigen vruchtbaarheid.¹⁰ Aangezien koppels wel de middelen hadden om aan

⁸ M. Dribe, M. Breschi, A. Gagnon, D. Gauvreau, H. Hanson, T. Maloney, S. Mazzoni, J. Molitoris, L. Pozzi, K. Smith en H. Vézina, 'Socio-economic status and fertility decline: Insights from historical transitions in Europe and North America', *Population Studies* 71 (2017), 3-21.

⁹ M. Dribe, M. Breschi, A. Gagnon, D. Gauvreau, H. Hanson, T. Maloney, S. Mazzoni, J. Molitoris, L. Pozzi, K. Smith en H. Vézina, 'Socio-economic status', 15.

¹⁰ J. van Bavel en J. Kok, 'Birth spacing in the Netherlands. The effects of family composition, occupation and religion on birth intervals, 1820-1885', *European Journal of Population* (2004), 1-36.

geboortebeperking te doen, is de economische of culturele context hier mogelijk de reden dat de demografische transitie in Nederland niet eerder begonnen is. De middelen die men kon gebruiken voor geboortebeperking bestonden voornamelijk uit spacing en stopping. Koppels konden er voor kiezen om de geboorte van een volgend kind uit te stellen. Dit is te zien doordat de tijd tussen de geboortes van volgende kinderen steeds langer werd. Om aan te kunnen geven binnen een onderzoek dat er inderdaad gebruik is gemaakt van spacing, moet er wel voor vele aspecten en variabelen gecontroleerd worden. Hierdoor is het niet altijd makkelijk om na te gaan of er sprake was van spacing. Verder konden koppels ook besluiten om celibatair te leven en zo de kans op een volgend kind uit te sluiten.

Een ander aspect waar in dit onderzoek aandacht aan zal worden besteed, is het hebben van een mogelijke sekse voorkeur bij het krijgen van kinderen. Het kijken naar seksevoorkeuren is binnen de gezinsgeschiedenis een thema apart. Over het algemeen gaan vele onderzoeken binnen het thema over seksevoorkeur bij kinderen toch vooral over Azië. Dit is het geval, omdat er hier vaak sprake zou zijn van een sterke voorkeur, welke soms zelfs kon leiden tot infanticide, waardoor wetenschappers zich grotendeels beperkt hebben tot dit gebied. Hoewel Williamson in zijn werk vooral kijkt naar Taiwan, wijdt hij ook een hoofdstuk aan seksevoorkeuren in Europa en de Verenigde Staten.¹¹ Hier behandelt hij kort wat voor studies er al gedaan zijn naar dit thema. Dit is een redelijk grote lijst van studies, waarbij de eerste begint in 1931 en de laatste in 1975. Het valt op dat de uitgevoerde studies allemaal erg klein zijn. Verder valt ook het format van deze studies op. Er is namelijk vooral gebruikgemaakt van interviews en enquêtes. Dit geeft aan dat deze studies meer sociologisch van aard waren, en niet historisch. Dit wil echter wel zeggen dat er een wetenschappelijke interesse bestond voor dit thema.

Hank en Kohler kijken in hun werk naar seksevoorkeuren naar 17 verschillende Europese landen.¹² Ze vinden geen voorkeur voor jongens of meisjes. Wel stellen ze dat een meer gedetailleerd beeld nodig is. Ze stellen dan ook voor om per land te onderzoeken of er een voorkeur is. De reden hiervoor is dat de verschillen tussen landen soms zo groot zijn dat het eigenlijk niet mogelijk is om deze landen zo met elkaar te kunnen vergelijken. Mills en Begall onderzoeken de mogelijkheid van een ideaal familiebeeld en kijken naar de redenen van ouders om een bepaalde voorkeur te hebben voor

¹¹ N. Williamson, *Sons or daughters: a cross-cultural survey of parental preferences* (Londen, 1976).

¹² K. Hank en H. Kohler, 'Gender preferences for Children in Europe: Empirical Results from 17 FFS countries', *Demographic research* 2, 2000.

zonen of dochters.¹³ Ze stellen hierbij dat ze niet alleen kijken naar de vruchtbaarheid, maar ook juist naar de intenties van de ouders. In dit onderzoek wordt gekeken naar 24 verschillende Europese landen, met data uit 2004/2005. De conclusies die uit dit onderzoek naar voren komen geven aan dat in landen waar weinig kans is op armoede en de geslachtsgelijkheid¹⁴ stabiel is, er een ideaal bestaat voor een gemixte set kinderen. In landen waar dit niet het geval is, is er een voorkeur voor jongens. Dit wil zeggen dat in landen waar zowel meisjes als jongens evenveel kunnen bijdragen, er een voorkeur is voor een gemixte set kinderen. In landen waar jongens economisch meer kunnen bijdragen dan meisjes, ontstaat er een voorkeur voor jongens. Het blijkt dus dat het economisch kunnen bijdragen aan de familie gezien wordt als een belangrijke factor. Men baseert de voorkeur van de sekse van kinderen pas op een meer emotionele basis, als het economische aspect niet langer relevant is. Toch blijft het probleem dat er niet genoeg gekeken wordt naar landelijke of zelfs regionale verschillen.

In een studie van Andersson, Hank, Rønsen en Vikat wordt het onderzoeksterrein wel verder beperkt, namelijk tot de noordelijke landen (Denemarken, Finland, Noorwegen en Zweden).¹⁵ In deze studie komt naar voren dat ouders over het algemeen een voorkeur hebben voor een gemixte set van kinderen. Hierbij is het wel belangrijk om te vermelden dat de observatieperiode in deze studie pas begint in 1961. Hoewel er duidelijk meer aandacht is voor mogelijke seksevoorkeuren in Europa, kijken de bovengenoemde studies nog vooral naar de 20ste eeuw. Verder zijn deze studies meer sociologisch van aard, zowel in theorie als in methode. Toch zouden meer historische studies ook een bijdrage kunnen leveren aan dit thema. Het is namelijk ook interessant om te kijken of de voorkeur voor een gemixte set kinderen in vorige eeuwen ook al aanwezig was en in hoeverre er landelijke verschillen te vinden zijn.

De eerste meer demografisch-historische studie is gedaan door Knodel en de Vos.¹⁶ De auteurs geven zelf aan dat er al wel onderzoek gedaan is naar dit thema, maar dat een historische kijk geheel ontbreekt. Ze gebruiken kwantitatieve data van vijf Duitse dorpjes en kijken hiermee naar sekse ratio's bij geboorte én bij zuigelingensterfte. Verder nemen ze verschillen in religie, geografische regio en

¹³ M. Mills en K. Begall, 'Preferences for the sex-composition of children in Europe: A multilevel examination of its effects on progression to a third child', *Population Studies* 64 (2010), 77-95.

¹⁴ Geslachtsgelijkheid is de mate waarin mensen van verschillende sekse gelijk worden behandeld.

¹⁵ G. Andersson, K. Hank, M. Rønsen en A. Vikat, 'Gendering the family composition: sex preferences for children and childbearing in the Nordic countries', *Demography* 43.2 (2006), 255-267.

¹⁶ J. Knodel en S. de Vos, 'Preferences for the sex of offspring and demographic behaviour in eighteenth- and nineteenth century Germany: an examination of evidence from village genealogies', *Journal of Family History* 145, 1980.

beroep ook mee in hun analyses. De auteurs concluderen dat het niet relevant was of men een voorkeur had of niet, aangezien men niet aan geboortebeperking kon doen. Er kon dus niet gehandeld worden naar deze mogelijke voorkeur.

Voor een lange periode lijkt het thema van seksevoorkeur voor historici niet relevant meer te zijn. Er worden in de periode tussen 1980 en 2010 wel een aantal sociologische werken gepubliceerd over dit onderwerp, maar de historici blijven oorverdovend stil. In 2011 haalt Lynch opnieuw aan dat er in Azië al langere tijd studies zijn gedaan naar seksevoorkeuren van kinderen en infanticide, maar dat dit voor Europa nog relatief weinig gedaan is.¹⁷ In haar artikel kijkt ze vooral naar de mogelijke negatieve effecten die seksevoorkeur bij kinderen kan hebben voor vrouwen. Lynch kijkt naar drie verschillende terreinen, namelijk de familie en de huishoudformatie, de invloed van loondienst en religieuze of ethische waarden. Op basis van deze terreinen vergelijkt ze de kansen van vrouwen in Azië en Europa. Ze komt tot de conclusie dat een combinatie van het kunnen werken in loondienst en een algemene afkeer van infanticide, gestimuleerd door de katholieke kerk en de overheid, ervoor gezorgd hebben dat vrouwen in het Westen meer kansen hadden en er in mindere mate sprake was van een voorkeur voor mannen. Hoewel Lynch roept om meer aandacht voor seksevoorkeuren in het algemeen, kijkt ze zelf vooral naar de kansen van vrouwen in relatie tot seksevoorkeuren. Lynch hanteert hier een heel duidelijk gender perspectief. Er lijkt een response te zijn op deze oproep voor meer onderzoek naar seksevoorkeuren in Europa. Recentelijk komen er steeds meer nieuwe werken uit waarin niet alleen wordt gekeken naar seksevoorkeuren in Europa, maar ook naar een andere tijdsperiode. Er wordt meer historisch naar dit thema gekeken en de 19e eeuw komt terug in beeld.

In 2015 publiceren Sandström en Vikström een onderzoek naar seksevoorkeur in Duitse dorpjes in de 19e eeuw.¹⁸ Dit onderzoek heeft veel meer weg van de eerste onderzoeken naar dit thema uit de jaren '70 en '80. Weer wordt er gekeken naar één land, waarbij een aantal dorpjes worden uitgelicht en nader onderzocht. Deze opzet is helemaal niet zo verrassend, aangezien er voor dit onderzoek gebruik is gemaakt van de dataset die door Knodel is gemaakt voor onder andere zijn studie uit 1980.¹⁹ Toch stellen Sandström en Vikström dat ze wel degelijk tot nieuwe inzichten kunnen komen met het gebruik van deze data set. Dit heeft vooral te maken met nieuwe statistische methodes en nieuwe analytische hulpmiddelen. Zo stellen de auteurs dat ze nu beter op onderzoekspersonen

¹⁷ K. Lynch, 'Why weren't (many) European women 'missing'?', *History of the Family* 16 (2011), 250-266.

¹⁸ G. Sandström en L. Vikström, 'Sex preference for children in German villages during the fertility transition', *Population studies* 69 (2015), 57-71.

¹⁹ J. Knodel en S. de Vos, 'Preferences for the sex of offspring'.

kunnen filteren, waardoor ze een grotere bruikbare sample over houden. Bovendien controleren ze op de sterfte van eerdere kinderen, wat bij de onderzoeken van Knodel niet gedaan werd. Als laatste wordt er gebruikgemaakt van een nieuwe methode, event history analysis, waardoor de factor van tijd en timing meegenomen kan worden in het onderzoek. De conclusies die uit dit onderzoek naar voren komen, wijken duidelijk af van de conclusies van het onderzoek van Knodel. Waar Knodel geen duidelijke voorkeur zag, zien Sandström en Vikström wel een duidelijke voorkeur voor jongens. Verder valt het ook op dat dit patroon door de tijd heen verandert. Rond 1875 zien de auteurs een verandering optreden. Vanaf dit moment gaan ouders meer waarde hechten aan een gemixte set kinderen. Deze conclusie lijkt te kloppen met eerdere studies over de 20^e eeuw, waar er een duidelijke voorkeur was te zien voor een gemixte set kinderen²⁰.

Het meest recente werk over dit thema, is een artikel van Reher, Sandström, Sanz-gimeno en van Poppel.²¹ In dit werk willen de auteurs kijken in hoeverre *human agency* ofwel menselijk handelen een invloed had op de vruchtbaarheid. Hierbij ligt de nadruk op zuigelingensterfte en seksevoorkeur. Binnen deze studie wordt er gekeken naar een drietal landen, namelijk Zweden, Spanje en Nederland. Omdat er aandacht besteed wordt aan verschillende aspecten, verspreid over drie landen, wordt er niet heel diep ingegaan op het aspect seksevoorkeur. Er wordt gesteld dat voor 1900 mensen een voorkeur hadden voor jongens. Dit is te achterhalen door gezinnen met alleen jongens en gezinnen met alleen meisjes te vergelijken. Gezinnen met alleen meisjes gingen vaker door voor meer kinderen, in de hoop dat ze nog een jongen kregen. Gezinnen die al jongens hadden, gingen minder vaak door met het krijgen van kinderen. Deze conclusie komt overeen met de vorige studie van Sandström en Vikström. Verder wordt er gesteld dat er na 1900 een verandering zichtbaar is. Gezinnen zouden nu liever een gemixte set kinderen hebben. Deze conclusie komt ook overeen met de vorige studie. Na deze hele algemene conclusies, wordt er nog dieper ingegaan op de verschillende landen. Voor Nederland werd er voor 1900 geen voorkeur gevonden voor jongens. Er lijkt zelfs een mogelijke voorkeur voor meisjes te zijn. Na 1900 is wel te zien dat men liever een gemixte set kinderen had. Toch geven de auteurs zelf ook aan dat de sample die gebruikt is voor Nederland eigenlijk te klein is om hier verder veel meer over te zeggen.

²⁰ Zie:

K. Hank en H. Kohler, 'Gender preferences for Children'.

G. Andersson, K. Hank, M. Rønsen en A. Vikat, 'Gendering the family composition'.

²¹ D. Reher, G. Sandström, A. Sanz-Gimeno en A. van Poppel, 'Agency in fertility decisions in Western Europe during the demographic transition: A comparative perspective', *Demography* 54, 2017.

In het werk van Hank en Kohler is al naar voren gekomen dat er een groot gat aanwezig is in de huidige literatuur. Vele onderzoekers hebben de behoefte of de drang om zich bezig te houden met internationaal vergelijkend onderzoek. Natuurlijk is dit soort onderzoek zeker relevant, maar men mist hierdoor een grote hoeveelheid details. Hank en Kohler stelden in 2000 al dat men niet moet vergeten om op landelijk of zelfs regionaal niveau te kijken naar dit thema. Toch is dit weinig gedaan en blijven onderzoekers zich vasthouden aan grote onderzoeksprojecten waarbij een vergelijking wordt gemaakt tussen meerdere landen.

Binnen het huidige onderzoek wordt er gekeken naar het stopgedrag van koppels in Nederland in de 19e eeuw. Verder wordt er ook speciale aandacht besteed aan de seksevoorkeur voor kinderen. Dit onderzoek zal beperkt worden tot één land, zodat er beter gekeken kan worden naar regionale verschillen. Een aantal aspecten zullen worden onderzocht om na te gaan in hoeverre deze aspecten invloed hebben op het stopgedrag. Zo zal er gekeken worden naar religieuze verschillen, naar de sociale klasse van de ouders, naar de tijdsperiode en naar mogelijke verschillen tussen de stad en het platteland. Zo kan er, door middel van een regionaal perspectief, een bijdrage geleverd worden aan het huidige debat over zowel stopgedrag als seksevoorkeur voor kinderen. Er zal gebruikgemaakt worden van de dataset van de *Historische steekproef Nederlandse bevolking* of HSN.

Data en Methode

De Historische Steekproef Nederlandse Bevolking

Bij dit onderzoek wordt gebruikgemaakt van de dataset van de Historische Steekproef Nederlandse Bevolking. Dit project is in 1989 voor het eerst opgericht met het doel om systematisering van dataverzameling op individueel niveau verder uit te breiden. Zo kon deze dataset niet alleen nationaal wetenschappers ondersteunen, maar ook internationaal bijdragen aan de format van dit soort databases. Deze dataset wordt gebaseerd op een steekproef uit de geboorteakten van 1812-1922 uit heel Nederland. De grootte van de steekproef is voor verschillende periodes aangepast. Voor de periode 1812 tot 1872 is 0,75 procent gekozen. Voor de periode 1873-1902 is 0,5 procent gepakt, en voor de periode 1903-1922 is een percentage van 0,25 gebruikt. Dit is gedaan om rekening te houden met de toenemende bevolking in Nederland en de representativiteit van de steekproef.²² In totaal zijn er ongeveer 85.000 geboorteakten ingevoerd, wat goed is voor ongeveer een half procent van het totaal aantal geboortes in deze periode. De geboorteakten vormen de basis voor deze dataset, maar er zijn ook overlijdensakten en huwelijksakten opgenomen. In de eerste jaren van de database lag echter de nadruk wel op het invoeren van de geboorteaktes. Er is toen alleen gezocht naar huwelijksakten en overlijdensakten die makkelijk te vinden waren. In de periode voor 2003 is men voorzichtig begonnen met het reconstrueren van de eerste levenslopen. Dit werd in eerste instantie gedaan voor de Utrechtse bevolking en hier zijn enkele publicaties over verschenen. In 2003 is het *Life Courses in Context* project van start gegaan. Toen heeft men zich bezig gehouden om op landelijk niveau de levenslopen te gaan reconstrueren.²³ Het uiteindelijke doel van deze database is om levenslopen te reconstrueren, zodat met deze gedetailleerde data nog beter onderzoek gedaan kan worden. Verder worden al deze gegevens bij de HSN verzameld, gecontroleerd en gestandaardiseerd. De HSN is zo niet alleen een ondersteunend platform voor onderzoekers, maar zorgt er ook voor dat nieuwe onderzoeksthema's en vragen naar voren komen. Zo hebben thema's als bestaansstrategieën en verwantschap nieuwe interesses en vragen opgeworpen.

Bij het onderzoek naar demografische trends is het wenselijk om met data van individuele gevallen te kunnen werken. Zo kan er bijvoorbeeld in veel meer detail gezocht worden naar oorzaken

²² J. Kok, K. Mandemakers en H. Bras, 'Van geboortebank tot collaboratory: Een reflectie op twintig jaar dataverzameling en onderzoek met de HSN', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 6 (2009), 3-36, alhier 6.

²³ K. Mandemakers, 'De Historische Steekproef Nederlandse bevolking (HSN) en het project Life Courses in Context', *Bevolking en Gezin* 33 (2004), 91-114, alhier 100-102.

van regionale verschillen. Dit zou een genuanceerd beeld kunnen opleveren over thema's waar alleen nog in grote lijnen onderzoek over is gedaan. Voor een lange tijd werd demografisch onderzoek vooral verricht door middel van gemiddeldes. Men gebruikte het gemiddelde sterftcijfer of de gemiddelde huwelijksleeftijd om iets over deze thema's te kunnen zeggen. Doordat er bij de HSN op het individuele niveau data wordt verwerkt, ontstaat de mogelijkheid om gedetailleerder onderzoek te verrichten. Dit zorgt voor meer diepgang in onderzoek en geeft de mogelijkheid om dichterbij de complexiteit van de werkelijkheid te geraken.²⁴

In dit onderzoek is gewerkt met de releaseversie uit 2010. Er wordt gekeken naar het ouderlijk gezin van de onderzoekspersoon, dat houdt in de gezinnen waarin de onderzoekspersoon geboren is. Er wordt dus geen rekening gehouden met de gezinnen die de onderzoekspersonen op latere leeftijd zelf stichten. Dit betekent in het algemeen dat de data die gebruikt is minder accuraat is. Toch is hiervoor gekozen om twee redenen. Als eerste zorgde deze keuze ervoor dat de sample die voor dit onderzoek gebruikt is, een stuk groter is. Hierdoor is de kans dat resultaten en analyses afwijkingen hebben kleiner. Ten tweede zorgt dit ervoor dat er gekeken kan worden naar een vroegere periode. Andere auteurs, zoals Sandström en Vikström²⁵ en Reher en anderen²⁶, hebben in hun onderzoek opgemerkt dat ze verschillen in voorkeur merken rond de periode 1880-1900. Hierdoor wordt het voor dit onderzoek belangrijk geacht om zowel de periode voor 1880 als de periode na 1900 te kunnen bestuderen. Zo kan er gekeken worden of deze omslag in voorkeur in Nederland voorkomt en of dit eerder of later gebeurde dan in andere landen het geval was.

Afwegingen betreft het gebruik van de data

Er is binnen dit onderzoek rekening gehouden met een aantal methodologische afwegingen. Dit is gedaan om te zorgen dat de resultaten van dit onderzoek een zo representatief mogelijk beeld van de werkelijkheid tonen. In deze paragraaf zal ingegaan worden op de verschillende afwegingen die meegenomen zijn en zal een verantwoording geven voor de keuzes die gemaakt zijn betreft het gebruik van de data.

²⁴ K. Mandemakers, 'De Historische Steekproef', alhier 93.

²⁵ G. Sandström en L. Vikström, 'Sex preference'.

²⁶ D. Reher, G. Sandström, A. Sanz-Gimeno en A. van poppel, 'Agency in fertility'.

Er is gebruikgemaakt van logistische regressie ofwel 'logistic regression'. Hierbij wordt onderzocht of een bepaalde gebeurtenis ofwel event plaatsvond. Binnen dit onderzoek is gekeken of een koppels stopte met het krijgen van kinderen. Hierna is gekeken of bepaalde onafhankelijke variabelen invloed hadden op de variabele die getoetst wordt. Dit is voor dit onderzoek toegepast, omdat er maar twee mogelijke uitkomsten zijn, namelijk wel stoppen of niet stoppen. Als hierbij meerdere uitkomsten mogelijk waren, was deze methode niet toereikend geweest. Binnen dit specifieke onderzoek betekent dit, dat er gekeken is of variabelen zoals sociale klasse of religie invloed hadden op het stopgedrag van koppels. In ander onderzoek naar dit thema is ook wel gebruikgemaakt van de methode 'Event history analysis'. Bij deze methode wordt gekeken hoeveel tijd er voorbij ging tot een bepaalde gebeurtenis ofwel event plaatsvond. Een argument voor het gebruik van deze theorie is dat de tijd als een aparte variabele meegenomen kan worden in de analyse. Hierdoor kan men kijken naar het interval in de tijd tussen verschillende geboortes. Er is gekozen om hier geen gebruik van te maken. Het doel van deze studie is zowel een overzicht geven van de Nederlandse situatie omtrent dit thema als aangeven waarom de Historische Steekproef Nederlandse bevolking een goede dataset is om voor soortgelijk onderzoek te gebruiken. Voor dit onderzoek wat vooral explorerend van aard is, is het voldoende om een blik te werpen op verschillende variabelen die mogelijk een invloed hebben op het stopgedrag van koppels. In een later onderzoek kan uitgebreider gekeken worden naar deze variabelen en kunnen ook nieuwe variabelen en methoden worden toegepast om onderzoek naar dit thema in Nederland meer diepte en context te geven.

Er is in dit onderzoek gecontroleerd op de observatieperiode van de moeder. Dit wil zeggen, er is gekeken of de observatieperiode van de moeder lang genoeg doorliep om iets te kunnen zeggen over het aantal kinderen dat deze vrouw kreeg. Alleen de gevallen waarbij de moeder voor vijf jaar of langer na het krijgen van haar laatste kind nog geobserveerd is, zijn meegenomen in de analyses. Als de observatieperiode niet lang genoeg doorloopt, is niet zeker te zeggen dat de vrouw echt gestopt is met het krijgen van kinderen, of dat ze na de observatieperiode doorgedaan is met het krijgen van kinderen. Door hiervoor te controleren kan met zekerheid gesteld worden dat deze vrouwen hierna niet nog meer kinderen hebben gekregen. Er is hierbij geen rekening gehouden met de huwelijksleeftijd van de vrouw, aangezien deze data niet beschikbaar was binnen het databestand.

Verder is aandacht besteed aan de geboorte van een derde kind, een vierde kind, en een vijfde kind. Dit is gedaan, omdat kijken naar de eerdere én latere geboortes een verkeerd beeld kan geven. In deze periode was de kans zeer groot dat een familie in ieder geval twee kinderen kreeg. Als dit niet het geval is, zijn er verschillende aspecten die hier een invloed op zouden kunnen hebben. Dit zou kunnen komen door het voortijdig sterven van de man, of mogelijk door een mindere mate van

vruchtbaarheid. Dit soort informatie is niet uit te lezen van de dataset, waardoor hier geen rekening mee gehouden kan worden. Er is daarom besloten om niet naar deze eerdere geboortes te kijken, aangezien dit een vertekend beeld kan geven van de werkelijkheid. Om dezelfde reden is niet gekeken naar de latere geboortes. Als een gezin elf kinderen kreeg, was dit gezin een uitzondering op de norm. Omdat niks gesteld kan worden over de redenen van het hoge kindertal, bijvoorbeeld een zeer hoge vruchtbaarheid, geven deze gevallen ook een vertekend beeld van de werkelijkheid.

Categoriseren van variabelen

Binnen dit onderzoek zijn een aantal variabelen opnieuw gecategoriseerd om de data voor het doeleinde van dit onderzoek meer te structureren. Er is voor een aantal variabelen een categorisatie gemaakt waarbij verschillende aspecten van de variabelen samen zijn genomen in grotere groepen of categorieën. Dit is gedaan om de data werkbaar te houden en de mogelijkheid te creëren om de verschillende categorieën met elkaar te kunnen vergelijken. Er zal kort beschreven worden voor welke variabelen dit is gedaan en welke afwegingen er genomen zijn.

Om religie als variabele te kunnen toevoegen, zijn alle verschillende religies die voorkomen in de dataset gecategoriseerd in zes verschillende groepen. In Nederland zijn er erg veel verschillende religies, denominaties en kerken te vinden. Met name de protestantse kerk heeft erg veel verschillende afsplitsingen, die ook nog eens sterk onderling kunnen verschillen. Hierdoor is het maken van één groep protestanten niet werkbaar, aangezien er dan mensen bij elkaar worden gezet die alsnog op een hele andere manier geloven en zich dus aan andere geloofsregels houden. Voor de categorisatie in groepen is gebruikgemaakt van een artikel van Jan Kok, waarin een verdeling gemaakt wordt tussen liberale protestanten en orthodoxe protestanten. Uiteindelijk is gebruikgemaakt van de volgende groepen: Liberaal protestant, Orthodox protestant, Rooms katholiek, Joods, Overig en onbekend en als laatste Geen religie. Op basis van het artikel van Kok²⁷ zijn de verschillende religieuze stromingen ingedeeld in één van de zes groepen. De enige uitzondering hierop is de groep Nederlands Hervormd. Dit is een hele grote groep mensen, bijna de helft van het hele databestand ofwel bijna 110.000 cases. In de praktijk echter blijken er binnen deze religieuze groep grote verschillen te zijn in opvattingen. Daarom is voor ieder individu dat zichzelf identificeerde als Nederlands Hervormd, op basis van de gemeente waar deze persoon woont, besloten of ze bij de liberale protestanten of de orthodoxe

²⁷ J. Kok, 'Church Affiliation and Life Course Transitions in The Netherlands, 1850-1970', *Historical Social Research* 42 (2017), 59-91.

protestanten werden ingedeeld. De volledige lijst van de indeling van de verschillende religies is bijgevoegd als bijlage.

In de HSN dataset is gebruikgemaakt van HISCLASS codificering. De HISCLASS codering sorteert mensen op basis van hun beroep in bepaalde groepen die scholing aangeven. Zo kan er makkelijker gewerkt worden met deze variabele.²⁸ Om goed met de variabele sociale klasse te kunnen werken, is de HISCO codering die al bij de dataset aanwezig was, opnieuw gecodeerd naar de HISCLASS codering.

Voordat er met de HISCLASS gewerkt is, zijn er eerst een aantal aanpassingen gemaakt aan de aanwezige HISCO codering. Deze aanpassingen zijn gemaakt omdat sommige aspecten van de codering niet toereikend waren. Zo is code -9, een algemene code voor arbeiders die nog niet verder gecodeerd waren, aangepast. Verder waren de twaalf verschillende HISCLASS groepen alsnog te veel groepen om mee te werken. In dit onderzoek wordt gekeken of er een voorkeur voor sekse te vinden is. Dit onderzoek blijft dus redelijk algemeen. Als inderdaad blijkt dat het beroep van de vader een grote impact heeft op de voorkeur van de ouders, dan kan hier op een meer gedetailleerde manier onderzoek naar gedaan worden. Dit onderzoek wordt dus beperkt tot een meer algemeen overzicht, waardoor de twaalf verschillende HISCLASS categorieën niet toereikend waren. Daarom is besloten een nieuwe verdeling te maken in zes nieuwe groepen, namelijk: Elite, Middenklasse, Geschoolde arbeiders, Boeren, Laag en niet geschoolde arbeiders en Overig. Door deze verdeling in grotere groepen kan een algemener beeld worden gegeven over de relatie tussen het beroep van de vader en een mogelijke seksevoorkeur. De volledige lijst van de nieuwe indeling op basis van de al bestaande HISCLASS codes is bijgevoegd als bijlage.

²⁸ J. Kok, K. Mandemakers en H. Bras, 'Van geboortebank tot collaboratory', alhier 10.

Resultaten

In dit hoofdstuk zullen de resultaten van dit onderzoek gepresenteerd worden. Er is onderzocht wat het effect is van verschillende variabelen op het stopgedrag van koppels. De verschillende variabelen die behandeld zullen worden zijn de sociale klasse van de familie, de religie van de familie, de woonplaats van de familie en de tijdsperiode. Deze variabelen zullen in dit hoofdstuk één voor één behandeld worden. Hierna wordt in de volgende paragraaf gekeken naar de effecten van al deze afzonderlijke variabelen samen. Dit is gedaan, omdat de verschillende variabelen een effect op elkaar kunnen hebben. Als men deze variabelen allemaal alleen afzonderlijk behandeld, wordt er dus niet gecontroleerd op deze mogelijke extra effecten. Als laatste zal er dan nog aandacht besteed worden aan de relatie tussen het stopgedrag en de gezinssamenstelling van families.

Zoals al eerder gesteld, wordt er gekeken naar verschillende geboorte intervallen. Dit is gedaan, omdat koppels waarschijnlijk vaker stoppen naarmate ze meer kinderen hebben. Door te kijken naar verschillende geboorte intervallen kunnen deze nummers vergeleken worden. Zo is het makkelijker vast te stellen of bepaalde uitkomsten 'normaal' ofwel binnen de algemene trends te verklaren zijn of niet. Dit is voor alle variabelen apart bekeken. Bij iedere tabel met resultaten van een logistische regressie is de Nagelkerke R square toegevoegd om aan te geven hoeveel het model eigenlijk verklaard.

Sociale klasse

De sociale klasse van een familie is bepaald door het beroep van de vader. Zoals eerder gesteld, is hiervoor gebruikgemaakt van de HISCLASS codering. Zo zijn er verschillende categorieën gemaakt waarmee getoetst kan worden. Voor deze analyses wordt verwacht dat de hogere sociale klassen, met name de elite en de middenklasse, eerder zullen stoppen met het krijgen van kinderen dan de lagere sociale klassen. Dit wordt zo aangenomen, omdat de lagere klassen op financieel vlak meer behoefte hadden aan veel kinderen, aangezien deze kinderen het inkomen van de familie konden aanvullen. De families uit de hogere klassen hadden minder baat bij het hebben van veel kinderen, aangezien dit extra inkomen niet noodzakelijk was voor deze families. Deze redenering is terug te brengen naar het eerder besproken RWA model. Bepaalde families hadden meer of minder voordelen bij het hebben van veel kinderen en baseerde daarop hun keuze om te stoppen. Als eerste is een algemeen overzicht gemaakt en hierna wordt er met logistische regressie analyses dieper op de data ingegaan.

Uit het algemene overzicht hieronder (Figuur 1 tot en met 3) is te observeren dat families uit de hogere sociale klassen, met name de elite en de middenklasse, eerder stoppen met het krijgen van kinderen. De lagere sociale klassen, met name de boeren en de laaggeschoolde arbeiders, stoppen minder snel. Dit komt overeen met de gestelde hypothesen. Het is hierbij belangrijk om aan te geven dat de groepen van de elite en de middenklasse beduidend kleiner zijn dan de groepen van de boeren en de laaggeschoolde arbeiders. Er wordt op percentuele basis gekeken, wat ervoor zorgt dat de problemen van de groep grootte minder relevant zijn. Toch zijn de verschillen van een grote omvang, waardoor de uitkomsten niet geheel representatief kunnen zijn. Deze eerste analyses zijn echter vooral bedoeld om een algemeen beeld te geven van de situatie, waardoor deze problemen te overzien zijn. Bovendien komen de resultaten overeen met de gestelde hypothese, waardoor aangenomen wordt dat de data niet te veel afwijkt.

Een andere interessante uitkomst van deze analyse heeft betrekking op de verschillen tussen de geboorte intervallen. Het is opmerkelijk dat er relatief veel koppels stoppen na het krijgen van 2 kinderen, terwijl er veel minder gestopt wordt na 3 kinderen. In deze periode was het niet ongevoel voor families om veel kinderen te hebben. Er werd dan ook verwacht dat er bij de latere geboorte intervallen meer gestopt zou worden dan bij de eerdere geboorte intervallen, maar dit blijkt niet het geval te zijn. De verschillen tussen de geboorte intervallen komen bij iedere sociale klasse in ongeveer dezelfde mate voor. Hierdoor lijkt de sociale klasse dus geen invloed te hebben op de veranderingen tussen de verschillende geboortes. Dit geeft aan dat de hogere klassen, ongeacht het aantal kinderen dat ze al hebben, sneller stoppen dan de lagere klassen.

Figuur 1: Relatie sociale klassen en stopgedrag bij de derde geboorte

Geboorte interval 2-3	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal	
Elite	558	20,4%	2172	79,6%	2730	100,0%
Middenklasse	4913	17,8%	22675	82,2%	27588	100,0%
Geschoolde arbeiders	6589	17,2%	31821	82,8%	38410	100,0%
Boeren	4797	15,7%	25787	84,3%	30584	100,0%
Laaggeschoolde arbeiders	17047	16,7%	85191	83,3%	102238	100,0%

Figuur 2: Relatie sociale klasse en stopgedrag bij de vierde geboorte

Geboorte interval 3-4	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal	
Elite	54	14,2%	326	85,8%	380	100,0%
Middenklasse	418	11,2%	3320	88,8%	3738	100,0%
Geschoolde arbeiders	520	10,1%	4631	89,9%	5151	100,0%
Boeren	325	8,4%	3543	91,6%	3868	100,0%
Laaggeschoolde arbeiders	1227	9,1%	12228	90,9%	13455	100,0%

Figuur 3: Relatie sociale klasse en stopgedrag bij de vijfde geboorte

Geboorte interval 4-5	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal	
Elite	59	18,3%	264	81,7%	323	100,0%
Middenklasse	471	14,8%	2717	85,2%	3188	100,0%
Geschoolde arbeiders	615	13,8%	3831	86,2%	4446	100,0%
Boeren	384	11,4%	2989	88,6%	3373	100,0%
Laaggeschoolde arbeiders	1405	11,9%	10373	88,1%	11778	100,0%

Bij de logistische regressie is gekeken naar de relatie tussen de verschillende sociale klassen en het stopgedrag van koppels. Hierbij is gekozen om de groep laaggeschoolde arbeiders als referentiecategorie te nemen. Dit is gedaan, omdat er verschillen verwacht worden tussen deze groep en de hogere sociale klassen. Bovendien is dit ook de meest omvangrijke groep, waardoor deze groep een logische keuze is voor de referentiecategorie. De resultaten van deze analyse worden gepresenteerd in figuur 4 tot en met 6.

In figuur 4 is te observeren dat zowel de elite, de middenklasse als de geschoolde arbeiders een positieve relatie vertonen. Deze groepen hebben de neiging om eerder te stoppen dan de referentiecategorie, ofwel de laaggeschoolde arbeiders. Bij de groep geschoolde arbeiders is deze relatie positief, maar niet heel sterk. De relatie is bij de middenklasse al een stuk sterker geworden en kan bij de elite als zeer sterk omschreven worden. Dit geeft aan dat hoe hoger de sociale klasse van een familie is, des te sterker deze familie geïnclineerd is om eerder te stoppen in vergelijking met de referentie categorie. Dit effect is bij de andere geboorte intervallen (figuur 5 en 6) ook terug te zien. Verder valt hierbij wel op dat de relatie minder sterk is bij de latere geboorte intervallen. Een mogelijke verklaring voor deze resultaten met betrekking tot de elite is dat gezinnen die bewust weinig kinderen willen of een bepaald ideaal nastreven, snel zullen stoppen. Gezinnen die hier een minder duidelijk

beeld van hebben, zullen meegaan met het algemene gedrag van de sociale klasse waar ze toe behoren. Hierdoor is bij het eerste geboorte interval ofwel de derde geboorte te zien dat de elite een sterke neiging heeft om te stoppen, waar bij de latere geboorte intervallen deze relatie minder sterk is. De relatie is in de latere intervallen nog steeds sterk, aangezien de elite over het algemeen sneller geïnclineerd is om te stoppen. De relatie is een stuk sterker bij het eerste geboorte interval, omdat families uit de elite met een duidelijk beeld of familie ideaal hier willen stoppen.

Hoewel deze analyses laten zien dat families uit de hogere klassen eerder de neiging hadden om te stoppen, geeft dit niet aan wat de mogelijke reden hiervoor kunnen zijn geweest. Zoals eerder gesteld kan het extra inkomen van kinderen, ofwel een economisch aspect, hierbij belangrijk zijn. Aan de andere kant moet men niet vergeten om ook naar andere mogelijkheden te kijken. Zo kan er binnen een sociale klasse een bepaalde norm bestaan hebben over de grootte van een gezin. Een cultureel aspect kan mogelijk ook een invloed hebben gehad. Verder kunnen aspecten zoals de mate van geschooldheid, de kennis van ziekten en het mogelijke toekomst perspectief van de kinderen ook een invloed hebben. Helaas worden deze aparte aspecten niet meegenomen in dit onderzoek en kan er dus niks gezegd worden over de mogelijke onderliggende redenen van deze resultaten.

Figuur 4: Logistische regressie sociale klasse en stopgedrag bij de derde geboorte

Geboorte interval 2-3	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Elite	,680	,154	19,470	1	,000	1,973
Middenklasse	,345	,066	27,568	1	,000	1,412
Geschoolde arbeiders	,188	,062	9,234	1	,002	1,207
Boeren	-,117	,076	2,337	1	,126	,890
Overig	,648	,085	58,612	1	,000	1,912
Nagelkerke R Square:						0.008

Figuur 5: Logistische regressie sociale klasse en stopgedrag bij de vierde geboorte

Geboorte interval 3-4	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Elite	,498	,150	11,021	1	,001	1,645
Middenklasse	,223	,060	13,935	1	,000	1,250
Geschoolde arbeiders	,109	,055	3,918	1	,048	1,115
Boeren	-,093	,065	2,053	1	,152	,911
Overig	,383	,084	20,652	1	,000	1,466
Nagelkerke R Square:						0.003

Figuur 6: Logistische regressie sociale klasse en stopgedrag bij de vijfde geboorte

Geboorte interval 4-5	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Elite	,499	,147	11,564	1	,001	1,647
Middenklasse	,245	,057	18,239	1	,000	1,278
Geschoolde arbeiders	,168	,052	10,526	1	,001	1,183
Boeren	-,055	,061	,796	1	,372	,947
Overig	,397	,085	21,865	1	,000	1,487
Nagelkerke R Square:						0.004

Religie

Zoals bij de vorige variabelen ook het geval is, zal hier eerst gekeken worden naar een algemene analyse en hierna zal aandacht besteed worden aan de logistische regressie. Er wordt verwacht dat de meer liberale religieuze groepen, zoals de liberaal protestanten en de atheïsten, sneller geneigd zullen zijn om te stoppen dan de meer orthodoxe groepen. Er zijn hier een aantal mogelijke redenen voor, die in een werk van Jan van Bavel en Jan Kok²⁹ en in het onderzoek van Jona Schellekens en Frans van Poppel³⁰ uitgebreid naar voren komen. Ten eerste worden orthodoxe groepen vanuit de religieuze leer verboden om moderne vormen van geboortebeperking toe te passen.³¹ Alleen later trouwen en celibatair leven waren geaccepteerde vormen van geboorte beperking. Bij liberale religieuze groepen is dit in mindere mate het geval en werden moderne vormen van geboorte beperking sneller geaccepteerd en gebruikt. Ten tweede legde de liberale groepen meer nadruk op scholing en wetenschappelijke kennis. Dit zorgde ervoor dat deze liberale groepen sneller nieuwe wetenschappelijke ontdekkingen, over onder andere hygiëne, ziektes en borstvoeding, overnamen. Hierdoor werden nieuwe vormen van geboortebeperking sneller geaccepteerd.

Ten derde was de functie van het huwelijk bij deze verschillende groepen anders. Bij de meer orthodoxe groepen was het huwelijk belangrijk voor de procreatie. De nadruk ligt hier dus sterk op het krijgen van kinderen en gezinnen worden hierdoor actief gestimuleerd om veel kinderen te krijgen. Bij de liberale groepen werd het huwelijk meer gezien als een afspraak tussen twee mensen. De nadruk lag hier dus veel minder op het krijgen van kinderen. Binnen deze groepen was het actief stimuleren van het krijgen van kinderen een stuk minder sterk en konden gezinnen meer zelf besluiten wanneer ze toe waren aan het krijgen van kinderen. Ten vierde zorgde een strikte sociale controle bij meer traditionele groepen ervoor dat het voor individuen moeilijker was om dingen te doen of keuzes te maken die niet overeen kwamen met de leer. Hierdoor was het bijvoorbeeld moeilijker als gezin om toch te experimenteren met geboortebeperking. Religieuze instellingen spelen hierbij een grote rol.³² Als de instellingen van een bepaalde religieuze groep relatief zwak zijn, is het erg moeilijk om invloedrijke sociale controle uit te voeren. Na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853 zijn

²⁹ J. van Bavel en J. Kok, 'The role of religion in the Dutch fertility transition: Starting, spacing and stopping in the heart of the Netherlands, 1845-1945', *Continuity and Change* 20 (2005), 247-263.

³⁰ J. Schellekens en F. van Poppel, 'Religious differentials in marital fertility in The Hague (Netherlands) 1860-1909', *Population Studies* 60 (2006), 23-38.

³¹ J. van Bavel en J. Kok, 'The role of religion', 248-250

³² J. Schellekens en F. van Poppel, 'Religious differentials', 24-25.

de Rooms Katholieken actief bezig geweest om hun religieuze instellingen te versterken. Hierdoor kon de Rooms Katholieke kerk een grote mate van sociale controle uitoefenen op hun achterban. De verschillende protestantse groepen waren in vergelijking met de rooms katholieken minder homogeen. De grote onderlinge verschillen zorgde voor een veel zwakker institutioneel apparaat.

Ten vijfde hebben sommige religieuze stromingen ook bepaalde regels over de timing en de frequentie van geslachtsgemeenschap. Deze regels zijn meestal opgesteld om koppels te stimuleren sneller kinderen te krijgen. Als laatste is het wel of niet hebben van een minderheidsstatus ook een aspect wat invloed kan hebben op de keuzes betreffende het krijgen van kinderen. Aan de ene kant kan gesteld worden dat religieuze minderheden ervoor kiezen om op te gaan in de algemene bevolking. Dit zou als een mogelijk effect kunnen hebben dat de keuzes omtrent het krijgen van kinderen gematigd en relatief modern zouden zijn. Aan de andere kant zou het ook mogelijk zijn dat een religieuze minderheid juist veel nadruk gaat leggen op hun eigen identiteit. Hierdoor zouden religieuze regels nog strenger nageleefd kunnen worden en zouden ideeën en opvattingen van buiten de groep minder snel geaccepteerd worden. In dit geval zou een minderheidspositie kunnen zorgen voor een meer traditionele aanpak met betrekking tot familie, seksualiteit en het krijgen van kinderen. Er zijn dus meerdere redenen om aan te nemen dat orthodoxe religieuze groepen langer door zullen gaan met het krijgen van kinderen en dat de meer liberale groepen eerder zullen stoppen met het krijgen van kinderen.

Uit de eerste tabel (Figuur 7) is op te merken dat bij de geboorte van een derde kind er relatief weinig verschillen zijn op te merken tussen de verschillende religies. Alleen joden en atheïsten lijken iets vaker te stoppen, maar deze verschillen blijven klein. Dit geeft aan dat in de meeste gevallen koppels wel door gingen voor een derde kind. Het is al eerder gesteld dat rekening is gehouden met wat normaal geacht werd in deze tijdsperiode. Daarom is ook niet gekeken naar eerdere geboorte intervallen, aangezien aangenomen kan worden dat de meeste families wel een of twee kinderen krijgen. Families die dit niet zouden hebben, waren eerder een uitzondering en zouden dus een vertekend beeld geven. In de andere tabellen (Figuur 8 en 9) is te zien dat er bij de latere geboortes meer verschillen ontstaan. Vooral de atheïsten en de joden, maar ook in mindere mate de liberale protestanten, stoppen sneller met het krijgen van kinderen dan de meer orthodoxe groepen. Dit komt overeen met de gestelde hypothese, al zijn de verschillen met name bij de liberale protestanten kleiner dan vooraf gedacht.

Figuur 7: Relatie religie en stopgedrag bij de derde geboorte

Geboorte interval 2-3	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal
Liberaal Protestants	1023	7,7%	12218	92,3%	13241
Orthodox Protestants	337	6,2%	5057	93,8%	5394
Rooms Katholiek	559	5,2%	10118	94,8%	10677
Joods	47	10,1%	418	89,9%	465
Geen religie	28	13,7%	176	86,3%	204

Figuur 8: Relatie religie en stopgedrag bij de vierde geboorte

Geboorte interval 3-4	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal
Liberaal Protestants	1363	11,4%	10608	88,6%	11971
Orthodox Protestants	421	8,7%	4393	91,3%	4814
Rooms Katholiek	778	7,9%	9085	92,1%	9863
Joods	44	10,7%	368	89,3%	412
Geen religie	30	17,6%	140	82,4%	170

Figuur 9: Relatie religie en stopgedrag bij de vijfde geboorte

Geboorte interval 4-5	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal
Liberaal Protestants	1471	14,5%	8686	85,5%	10157
Orthodox Protestants	496	11,8%	3703	88,2%	4199
Rooms Katholiek	966	11,1%	7756	88,9%	8722
Joods	59	16,6%	296	83,4%	355
Geen religie	25	19,1%	106	80,9%	131

Bij de logistische regressie is gekozen om de Rooms Katholieke religie als referentiecategorie te nemen. Dit is gedaan, omdat verwacht wordt dat deze categorie het minste geneigd zal zijn om te stoppen. Dit wil zeggen dat alle andere categorieën een positieve relatie zouden moeten vertonen.

Dit maakt het analyseren en interpreteren van de data makkelijker. De resultaten van deze analyse worden gepresenteerd in figuur 10 tot en met 12.

Het eerste wat meteen opvalt als gekeken wordt naar de geboorte van het derde kind (Figuur 10) is dat alle categorieën een positieve relatie hebben ten opzichte van de referentiecategorie. Dit betekent dat de Rooms Katholieken, zoals verwacht, het minst geneigd waren om te stoppen. Verder nemen de liberaal protestantse groep en de Joodse groep beiden een verwachte positie in. Hoewel het verwacht werd dat de atheïsten waarschijnlijk sneller zouden stoppen, is het opvallend hoe sterk de relatie bij deze groep is. Bij de andere geboorte intervallen worden de relaties iets zwakker, maar over het algemeen blijven de resultaten redelijk hetzelfde. Deze resultaten komen overeen met de resultaten die door Bavel en Kok gevonden waren. Zij stelden ook dat voor Rooms Katholieken langer zouden doorgaan met het krijgen van kinderen.³³ Deze resultaten laten duidelijk zien dat religie niet alleen een invloed had op het stopgedrag van koppels, maar ook dat de verschillen tussen de religies redelijk groot zijn.

Figuur 10: Logische regressie religie en stopgedrag bij de derde geboorte

Geboorte interval 2-3	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Liberaal Protestants	,349	,053	43,892	1	,000	1,418
Orthodox Protestants	,121	,070	3,002	1	,083	1,129
Joods	,644	,159	16,346	1	,000	1,905
Geen religie	,991	,208	22,790	1	,000	2,695
Overig	,495	,135	13,525	1	,000	1,640
Nagelkerke R Square:						0.006

³³ J. van Bavel en J. Kok, 'The role of religion', 259.

Figuur 11: Logische regressie religie en stopgedrag bij de vierde geboorte

Geboorte interval 3-4	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Liberaal Protestants	,390	,047	70,167	1	,000	1,477
Orthodox Protestants	,097	,063	2,378	1	,123	1,102
Joods	,318	,164	3,777	1	,052	1,374
Geen religie	,902	,204	19,436	1	,000	2,463
Overig	,403	,127	10,009	1	,002	1,496
Nagelkerke R Square:						0.007

Figuur 12: Logische regressie religie en stopgedrag bij de vijfde geboorte

Geboorte interval 4-5	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Liberaal Protestants	,290	,044	43,754	1	,000	1,336
Orthodox Protestants	,055	,058	,890	1	,345	1,057
Joods	,453	,146	9,549	1	,002	1,572
Geen religie	,621	,225	7,624	1	,006	1,860
Overig	,291	,126	5,305	1	,021	1,337
Nagelkerke R Square:						0.004

Stad en platteland

In deze paragraaf zal aandacht besteed worden aan het woongebied van families. Er wordt hier gekeken naar de mogelijke verschillen tussen het wonen in de stad en het wonen op het platteland. Aangezien er in de meeste studies alleen gekeken wordt naar een aantal dorpjes, is het zeer interessant om te zien of er verschillen op te merken zijn tussen het platteland en de stad. Voor deze variabele wordt verwacht dat families in de stad eerder zullen stoppen. Hoewel gesteld kan worden dat boeren op het platteland behoefte hebben aan meer kinderen om op de boerderij te werken, kan dit ook gesteld worden voor de families in de steden. Deze families zouden meer kinderen naar de fabrieken kunnen sturen om de kinderen zo bij te laten dragen aan de inkomsten van de familie. Er zijn echter wel andere redenen aan te dragen voor een verschil tussen het platteland en de stad. Zo is het mogelijk dat de steden minder sociale controle kennen dan de dorpen op het platteland. Dit zou betekenen dat er in de dorpen met betrekking tot huwelijk, gezin en kinderen meer rekening gehouden werd met wat algemeen geaccepteerd was. Ten tweede is het mogelijk dat religie in de steden minder invloed had op het gezinsleven. Ten derde kwamen vele jong volwassenen vanuit het platteland naar de stad voor werk. Hierdoor was er ook minder ouderlijke of familiale controle. Ook kunnen aspecten zoals ziektes, criminaliteit, werkgelegenheid, cultuur en vernieuwingsdrang allemaal invloed uitoefenen op de keuzes die een familie maakt ten opzichte van het krijgen van kinderen. In dit onderzoek wordt niet apart ingegaan op al deze aspecten, maar wordt alleen gekeken naar de relatie tussen het in de stad wonen of op het platteland wonen en het stopgedrag van koppels.

Bij het algemene overzicht is te zien dat er bij alle geboorte intervallen kleine verschillen te vinden zijn tussen het platteland en de stad. Hoewel families uit de stad consistent sneller stoppen zijn de verschillen kleiner dan in eerste instantie werd verwacht. Het lijkt dat het wonen in de stad of het platteland weinig invloed heeft op het stopgedrag van koppels. Echter, er kan pas zeker gesteld worden dat er wel of geen relatie tussen deze variabelen bestaat, door het uitvoeren van een logistische regressie.

Figuur 13: Relatie stad/platteland en stopgedrag bij de derde geboorte

Geboorte	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal	
interval 2-3						
Stad	847	8,5%	9153	91,5%	10000	100,0%
Platteland	1270	6,0%	19825	94,0%	21095	100,0%

Figuur 14: Relatie stad/platteland en stopgedrag bij de vierde geboorte

Geboorte	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal	
interval 3-4						
Stad	1041	11,5%	7995	88,5%	9036	100,0%
Platteland	1704	8.9%	17421	91.1%	19125	100.0%

Figuur 15: Relatie stad/platteland en stopgedrag bij de vijfde geboorte

Geboorte	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal	
interval 4-5						
Stad	1122	14,3%	6705	85,7%	7827	100,0%
Platteland	2012	12,2%	14472	87,8%	16484	100,0%

Voor de logistische regressie is gekozen om de groep families die op het platteland wonen als referentiecategorie te nemen. De enige reden hiervoor is dat verwacht wordt dat families uit de stad sneller zullen stoppen en er een voorkeur is om te werken met positieve relaties. De resultaten van deze analyse worden gepresenteerd in de figuren 16 tot en met 18.

Zoals verwacht werd, lijken mensen uit de stad sneller de neiging te hebben om te stoppen. Hoewel in eerste instantie bij het algemene overzicht leek dat er niet veel verschillen te zien waren, blijkt hier dat er wel degelijk een positieve relatie bestaat. Dit is te verklaren doordat ondanks in het algemene overzicht de verschillen klein zijn, de verschillen wel consistent voorkomen bij de verschillende geboortes. In dit model wordt de relatie bij iedere volgende geboorte minder sterk. Kennelijk zijn de verschillen tussen de stad en het platteland het grootst bij een klein kindertal. Zodra een familie meer kinderen krijgt, lijken de verschillen langzaam aan te vervagen. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat er in de steden een verhoogd risico was op buitenechtelijke kinderen. Er kan gesteld worden dat men zou proberen na een eerste buitenechtelijk kind of alsnog te trouwen of om niet nog meer buitenechtelijke kinderen te krijgen. De verschillen tussen de steden en het

platteland zullen daarom mogelijk bij de eerdere geboorte intervallen groter zijn geweest dan de latere geboorte intervallen.

Figuur 16: Logistische regressie stad/platteland en stopgedrag bij de derde geboorte

Geboorte interval 2-3	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Stad	,368	,046	63,575	1	,000	1,445
Nagelkerke R Square:						0.005

Figuur 17: Logistische regressie stad/platteland en stopgedrag bij de vierde geboorte

Geboorte interval 3-4	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Stad	,286	,042	47,303	1	,000	1,331
Nagelkerke R Square:						0.003

Figuur 18: Logistische regressie stad/platteland en stopgedrag bij de vijfde geboorte

Geboorte interval 4-5	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Stad	,185	,040	21,383	1	,000	1,204
Nagelkerke R Square:						0.002

Tijdsperiodes

In eerdere onderzoeken is aangegeven dat de tijdsperiode een belangrijke variabele is als het gaat om zowel stopgedrag, seksevoorkeuren en de opkomst van een familie ideaal. Doordat er rond het einde van de 19^e en begin van de 20ste eeuw een familie ideaal opkomt, gaan koppels andere keuzes maken als het aankomt op hun gezin. Zo blijkt het dat er in vele landen rond deze periode een voorkeur opkomt voor een gemixte set kinderen, terwijl deze hiervoor nog niet aanwezig was. Doordat keuzes en voorkeuren veranderen, verandert het stopgedrag van families ook.

In de onderstaande tabellen (Figuur 19 tot en met 21) is te observeren dat er tot 1900 niet veel verschil is op te merken in het stopgedrag. Na 1900 beginnen echter meer mensen sneller te stoppen. Dit lijkt te kloppen met de theorie van het opkomende familie ideaal. Als men een voorkeur heeft voor een gemixte set kinderen, zal men eerder gaan stoppen zodra deze mix bereikt is. In theorie kan een gezin dus met twee kinderen dit ideaal bereiken en is er geen of minder behoefte aan meerdere kinderen.

Figuur 19: Relatie tijdsperiodes en stopgedrag bij de derde geboorte

Geboorte interval 2-3	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal	
Voor 1870	296	4,2%	6670	95,8%	6966	100,0%
1870-1900	917	5,6%	15316	94,4%	16233	100,0%
Na 1900	904	11,4%	6992	88,6%	7896	100,0%

Figuur 20: Relatie tijdsperiodes en stopgedrag bij de vierde geboorte

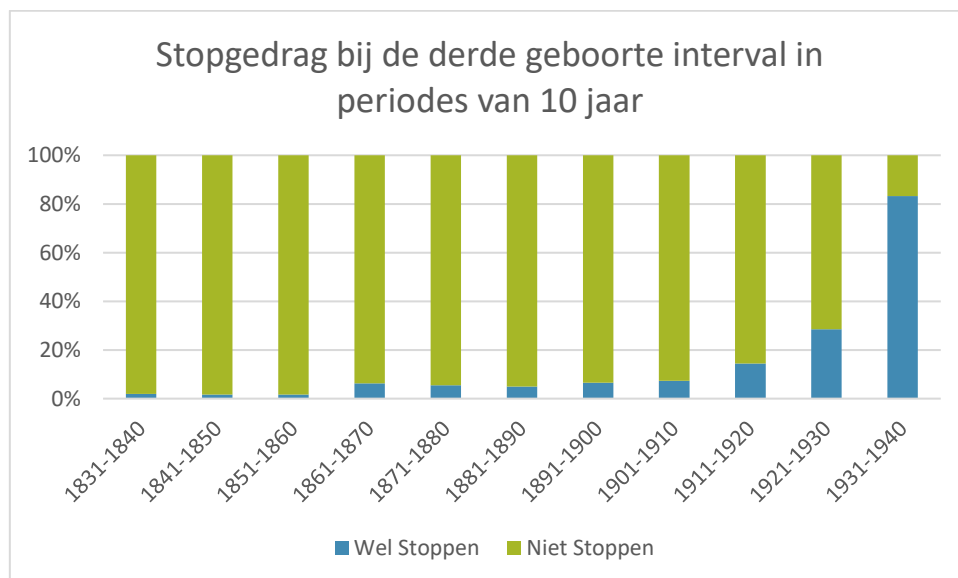
Geboorte interval 3-4	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal	
Voor 1870	362	6,9%	4867	93,1%	5229	100,0%
1870-1900	1227	8,2%	13689	91,8%	14916	100,0%
Na 1900	1156	14,4%	6860	85,6%	8016	100,0%

Figuur 21: Relatie tijdsperiodes en stopgedrag bij de vijfde geboorte

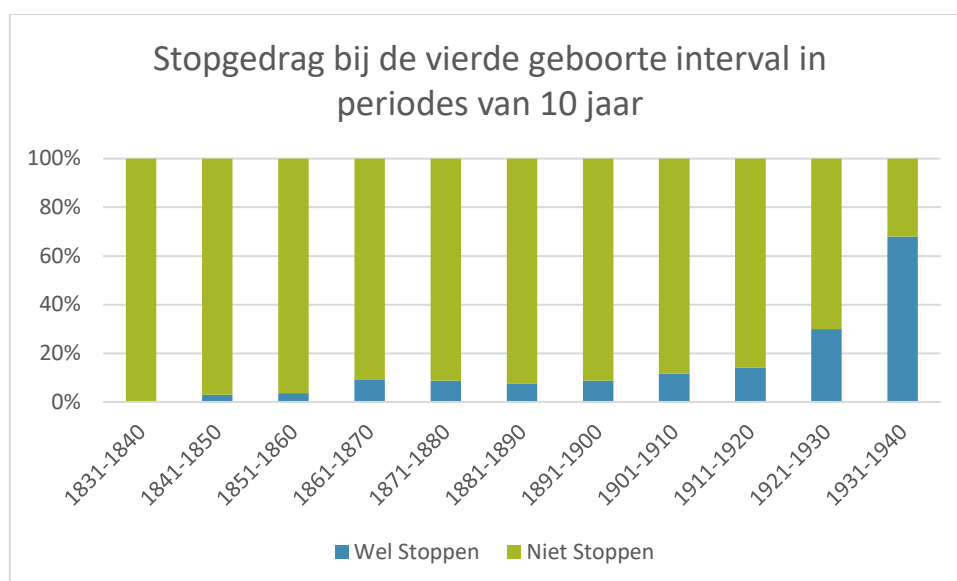
Geboorte interval 4-5	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal	
Voor 1870	393	10,7%	3283	89,3%	3676	100,0%
1870-1900	1441	11,1%	11536	88,9%	12977	100,0%
Na 1900	1300	17,0%	6358	83,0%	7658	100,0%

Hierna zijn een drietal grafieken gemaakt om de verschillen in het stopgedrag door de tijd heen scherper in beeld te krijgen. Deze grafieken laten het stopgedrag in percentages zien, voor de verschillende geboorte intervallen. Hierbij wordt gekeken naar blokken van tien jaar. Zoals al eerder opgemerkt, is hier duidelijk te zien dat de grote verschillen in het stopgedrag vooral na 1900 pas voorkomen. Wel is het belangrijk om in acht te nemen, dat de periode 1931-1940 het einde is van de observatieperiode van deze dataset. Dit betekent dat het hele grote verschil in deze periode in vergelijking met de vorige periodes, deels te verklaren is doordat er geen kinderen meer geobserveerd werden in deze periode. Ondanks deze vertekening, is te zien dat koppels door de tijd heen steeds meer gaan stoppen met het krijgen van kinderen. De tabellen die gebruikt zijn voor het maken van deze grafieken zullen als bijlage worden toegevoegd.

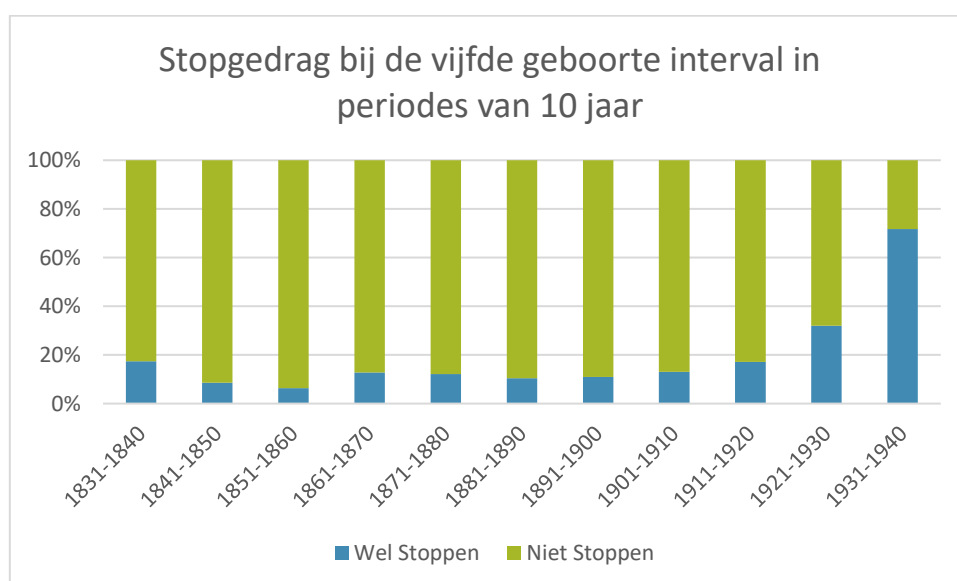
Figuur 22: Stopgedrag bij de derde geboorte interval in periodes van 10 jaar

Figuur 23: Stopgedrag bij de vierde geboorte interval in periodes van 10 jaar

Figuur 24: Stopgedrag bij de vijfde geboorte interval in periodes van 10 jaar

Voor de logistische regressie is de periode tussen 1870 en 1900 gekozen als referentiecategorie. Dit is gedaan, omdat verwacht wordt dat de andere categorieën, voor 1870 en na 1900, extremen zullen vormen in deze analyse. De resultaten van de logistische regressie (Figuur 25 tot en met 27) bevestigen het beeld van het algemene overzicht. Over het algemeen waren mensen voor 1870 een stuk minder geneigd om te stoppen dan de mensen in de periode 1870 tot 1900. Aan de andere kant zijn families na 1900 sterk geïnclineerd om wel eerder te stoppen. Hoewel dit overeen komt met de

theorie van een opkomend familie ideaal, kan deze verschuiving ook aan vele andere aspecten liggen. Er wordt vaak gesteld dat families in de vroegere periode liever veel kinderen hadden, omdat deze kinderen dan het familie inkomen konden aanvullen. Het is mogelijk dat deze functie van kinderen na 1900 langzaam aan kwam te vervallen met het opkomen van de leerplicht. Een andere mogelijke verklaring is dat koppels in de vroegere periode vaak getroffen werden door zuigelingen sterfte. Koppels probeerden dan te overcompenseren, ofwel ze probeerden meer kinderen te krijgen dan ze eigenlijk wilden of nodig hadden, omdat ze er vanuit gingen dat een deel van hun kinderen vroegtijdig zou komen te overlijden. Het is mogelijk dat na 1900 zuigelingensterfte een minder groot probleem begon te vormen, waardoor gezinnen niet hoefde te overcompenseren.

Figuur 25: Logistische regressie tijdsperiodes en stopgedrag bij de derde geboorte

Geboorte interval 2-3	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Voor 1870	-,299	,068	19,146	1	,000	,741
Na 1900	,770	,049	246,432	1	,000	2,159
Nagelkerke R Square:						0.005

Figuur 26: Logistische regressie tijdsperiodes en stopgedrag bij de vierde geboorte

Geboorte interval 3-4	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Voor 1870	-,187	,062	9,027	1	,003	,830
Na 1900	,631	,044	209,868	1	,000	1,880
Nagelkerke R Square:						0.003

Figuur 27: Logistische regressie tijdsperiodes en stopgedrag bij de vijfde geboorte

Geboorte interval 4-5	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Voor 1870	-,043	,060	,499	1	,480	,958
Na 1900	,493	,041	142,247	1	,000	1,637
Nagelkerke R Square:						0.002

Eindtabel variabelen

Hiervoor is gekeken naar een aantal variabelen die een mogelijke invloed hebben op het stopgedrag van koppels. Er is aangetoond dat alle variabelen die getest zijn, een significante relatie hebben met het stopgedrag. Deze variabelen zijn echter wel alleen individueel getest. Dit wil zeggen dat er geen rekening is gehouden met mogelijke onderlinge effecten tussen deze variabelen. Om toch te controleren op deze effecten, zijn er drie tabellen gemaakt waarbij alle variabelen samen worden getoetst.

Hieronder is te zien dat het samen toetsten van de variabelen wel enkele effecten heeft en dat de significantie van bepaalde variabelen veranderd is. Over het algemeen is echter te zien dat de significantie van de variabelen niet heel erg verandert en dat de meeste variabelen dan ook nog zeker significant zijn. De relaties tussen de variabelen en het stopgedrag zijn ook veranderd. Over het algemeen zijn de relaties minder sterk geworden, maar dit effect is minimaal. Alleen bij de variabele religie is een groter verschil te zien. Dit heeft dat vooral te maken met de groep 'Geen religie'. Hier is te zien dat de relatie met het stopgedrag een stuk minder sterk is, namelijk van een relatie van 0.900 naar 0.650 bij de derde geboorte. Hierbij is het wel belangrijk om aan te geven dat een relatie van 0.650 alsnog een zeer sterke relatie is. De tabellen hieronder geven aan dat er inderdaad effecten zijn tussen de verschillende variabelen. Verder geven de tabellen ook aan dat de analyses van de individuele variabelen nog steeds gelden als er gecontroleerd wordt op deze extra effecten.

Figuur 28: Totaalregressie van alle variabelen bij de derde geboorte

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
ELITE	,630	,156	16,264	1	,000	1,878
MIDDEKLASSE	,281	,067	17,525	1	,000	1,324
GESCHARBEIDER	,169	,063	7,245	1	,007	1,184
BOEREN	-,010	,078	,018	1	,895	,990
OVERIGBEROEP	,707	,087	66,783	1	,000	2,028
LIBPROT	,409	,054	57,882	1	,000	1,505
ORTHPROT	,214	,072	8,961	1	,003	1,239
JOODS	,529	,164	10,471	1	,001	1,698
OVERIG	,506	,136	13,811	1	,000	1,659
GEENRELIGIE	,643	,211	9,314	1	,002	1,903
STAD	,231	,050	21,499	1	,000	1,260
Voor1870	-,302	,069	19,282	1	,000	,739
Na1900	,788	,050	253,257	1	,000	2,199
Nagelkerke R Square:						0.044

Figuur 29: Totaalregressie van alle variabelen bij de vierde geboorte

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
ELITE	,504	,152	11,031	1	,001	1,655
MIDDEKLASSE	,194	,061	10,112	1	,001	1,214
GESCHARBEIDER	,107	,056	3,669	1	,055	1,113
BOEREN	,008	,067	,014	1	,905	1,008
OVERIGBEROEP	,442	,086	26,575	1	,000	1,556
LIBPROT	,446	,047	88,613	1	,000	1,562
ORTHPROT	,173	,064	7,258	1	,007	1,189
JOODS	,278	,167	2,788	1	,095	1,321
OVERIG	,425	,129	10,924	1	,001	1,530
GEENRELIGIE	,619	,207	8,970	1	,003	1,857
STAD	,189	,045	17,932	1	,000	1,208
Voor1870	-,200	,062	10,229	1	,001	,819
Na1900	,654	,044	221,205	1	,000	1,924
Nagelkerke R Square:						0.033

Figuur 30: Totaalregressie van alle variabelen bij de vijfde geboorte

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
ELITE	,531	,148	12,883	1	,000	1,701
MIDDENKLASSE	,237	,058	16,438	1	,000	1,267
GESCHARBEIDER	,186	,053	12,501	1	,000	1,205
BOEREN	,017	,063	,072	1	,788	1,017
OVERIGBEROEP	,441	,086	26,385	1	,000	1,555
LIBPROT	,345	,045	60,095	1	,000	1,413
ORTHPROT	,107	,060	3,225	1	,073	1,113
JOODS	,445	,149	8,870	1	,003	1,561
OVERIG	,328	,127	6,657	1	,010	1,388
GEENRELIGIE	,417	,227	3,390	1	,066	1,518
STAD	,085	,043	3,929	1	,047	1,089
Voor1870	-,068	,061	1,245	1	,265	,935
Na1900	,524	,042	158,017	1	,000	1,689
Nagelkerke R Square:						0.022

Gezinssamenstelling

Voor de gezinssamenstelling zijn er naast de verschillende geboorte intervallen ook observaties gedaan over de verschillen tussen families die op het moment van de geboorte alleen jongens, alleen meisjes of een gemixte set kinderen hadden. Zo kan er gekeken worden of koppels eerder stopten met het krijgen van kinderen als er al sprake was van een bepaalde gezinssamenstelling. Als een gezin met alleen maar meisjes relatief vaker doorgaat met het krijgen van kinderen ten opzichte van andere gezinnen, zou dit aan kunnen geven dat er sprake is van een voorkeur voor jongens. Er wordt verwacht dat er in eerste instantie sprake zou zijn van een voorkeur voor jongens. Deze voorkeur voor jongens zou dan later mogelijk omslaan in de voorkeur voor een gemixte set kinderen. Wanneer deze omslag precies zou moeten plaatsvinden is niet geheel duidelijk. Uit verschillende andere onderzoeken komt naar voren dat deze omslag rond 1875³⁴ en na 1900³⁵ plaatsvond. Het is voor dit onderzoek zeer interessant om te zien wanneer deze omslag in Nederland plaatsvond. Daarom is in de hypothese geen specifieke periode opgenomen, al is er wel vanuit gegaan dat Nederland niet ver zal afwijken van andere landen.

Als eerste is een overzicht gemaakt waarbij zowel de eigenlijke hoeveelheden als het procentuele aandeel van de groepen is weergegeven. Dit is te zien in figuur 31 tot en met 33. Hier komt naar voren dat er weinig verschil te zien is tussen de verschillende categorieën van gezinssamenstelling. Dit was niet verwacht en komt ook niet overeen met de eerder gestelde hypothese. Uit deze eerste analyse komt naar voren dat gezinssamenstelling weinig invloed heeft op het stopgedrag van koppels. Ten tweede is een verschil te zien binnen de verschillende geboorte intervallen. Koppels stoppen meer naarmate ze meer kinderen hebben. Dit komt wel overeen met wat in eerste instantie verwacht werd. Hoewel een dergelijk overzicht wel een idee kan geven over de verschillen tussen bepaalde groepen, zegt het weinig over de eigenlijke invloed of relatie tussen de verschillende variabelen. Daarom is naast deze analyse een logistische regressie uitgevoerd, om te zien of er een relatie te vinden is tussen het stopgedrag van koppels en de gezinssamenstelling.

³⁴ G. Sandström en L. Vikström, 'Sex preference'.

³⁵ D. Reher, G. Sandström, A. Sanz-Gimeno en A. van Poppel, 'Agency in fertility'.

Figuur 31: Gezinsamenstelling en stopgedrag bij de derde geboorte interval

Geboorte interval 2-3	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal
Mix	1034	6,7%	14369	93,3%	15403 100,0%
Jongens	542	6,6%	7717	93,4%	8259 100,0%
Meisjes	541	7,3%	6892	92,7%	7433 100,0%

Figuur 32: Gezinsamenstelling en stopgedrag bij de vierde geboorte interval

Geboorte interval 3-4	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal
Mix	2052	9,8%	18862	90,2%	20914 100,0%
Jongens	358	9,3%	3479	90,7%	3837 100,0%
Meisjes	335	9,8%	3075	90,2%	3410 100,0%

Figuur 33: Gezinsamenstelling en stopgedrag bij de vijfde geboorte interval

Geboorte interval 4-5	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal
Mix	2747	13,0%	18429	87,0%	21176 100,0%
Jongens	200	12,0%	1473	88,0%	1673 100,0%
Meisjes	187	12,8%	1275	87,2%	1462 100,0%

Onderstaande tabellen (Figuur 34 tot en met 36) laten de resultaten zien van de toetsing van het effect tussen gezinsamenstelling en stopgedrag. Het is opvallend dat geen van de analyses een significant resultaat oplevert. Aan de hand van de eerdere analyses (Figuur 31 tot en met 33) was dit verwacht. Het blijkt dat er geen duidelijke statistische relatie te vinden is tussen het stopgedrag van koppels en de gezinsamenstelling. Dit is een zeer interessante bevinding, aangezien een aantal studies aantonen dat andere Europese landen wel een duidelijke voorkeur hadden. Aangezien de sample die gebruikt is voor deze analyse meer dan groot genoeg is, kan dit resultaat niet liggen aan een te kleine sample groep. Deze analyse laat dus zien dat Nederland op het gebied van sekse voorkeur mogelijk een uitzondering was in Europa. Wat hiervoor mogelijke redenen zouden kunnen zijn, komt niet uit de data naar voren. Er moet eerst meer onderzoek gedaan worden naar de mogelijke afwijkende rol van Nederland, voordat hierover iets gezegd kan worden. Hiervoor kan onder andere gekeken worden naar andere methoden van onderzoek waar mogelijk andere resultaten uit naar voren komen. Een meer gedetailleerd onderzoek naar sekse voorkeuren kan mogelijk controleren of Nederland echt een afwijkende positie innam en hierbij aspecten zoeken die deze positie mogelijk hebben veroorzaakt.

Figuur 34: Relatie gezinssamenstelling mix en stopgedrag

Mix	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Geboorte interval 2-3	-,038	,045	,697	1	,404	,963
Geboorte interval 3-4	,034	,047	,540	1	,462	1,035
Geboorte interval 4-5	,082	,059	1,900	1	,168	1,085

Figuur 35: Relatie gezinssamenstelling jongens en stopgedrag

Jongens	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Geboorte interval 2-3	-,043	,052	,694	1	,405	,958
Geboorte interval 3-4	-,058	,060	,913	1	,339	,944
Geboorte interval 4-5	-,120	,080	2,247	1	,134	,887

Figuur 36: Relatie gezinssamenstelling meisjes en stopgedrag

Meisjes	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Geboorte interval 2-3	,096	,052	3,384	1	,066	1,100
Geboorte interval 3-4	,001	,062	,000	1	,984	1,001
Geboorte interval 4-5	-,029	,083	,120	1	,729	,972

Conclusie

Binnen dit onderzoek is aandacht besteed aan de invloed van verschillende variabelen op het stopgedrag van koppels in Nederland in de periode 1850-1922. Het wetenschappelijke debat gaat vooral over de vraag welke variabele van invloed is op het stopgedrag. In dit onderzoek is gezocht naar een antwoord op deze vraag door verschillende variabelen te analyseren. Er is verder speciale aandacht besteed aan de invloed van de gezinssamenstelling op het stopgedrag. Hier is voor gekozen, omdat deze variabele in de wetenschappelijke discussie onderbelicht is gebleven. Er is gekeken naar drie verschillende geboortes. Dit is gedaan, zodat de verschillen tussen de geboortes meegenomen konden worden in het onderzoek.

Als eerste is gekeken naar de sociale klasse van een familie. Dit is gebaseerd op het beroep van de vader. Hieruit is naar voren gekomen dat families uit de hogere sociale klassen eerder de neiging hebben om te stoppen met het krijgen van kinderen. Dit heeft mogelijk te maken met het wel of niet nodig hebben van het extra inkomen waar kinderen voor zorgen. Armere families hadden mogelijk veel kinderen nodig, omdat dit zorgde voor extra inkomen. Families uit de hogere sociale klassen hadden hier minder behoefte aan, waardoor men mogelijk besloot om eerder te stoppen. Hoewel men over het algemeen meer stopt naarmate koppels meer kinderen hebben, zijn de verschillen tussen geboortes niet groter bij bepaalde groepen. Dit geeft aan dat de hogere sociale klassen bij iedere geboorte sneller de neiging hebben om te stoppen dan de lagere sociale klassen. Het blijkt dat de sociale klasse van een familie dus een duidelijk effect heeft op het stopgedrag van een familie.

Als tweede is aandacht besteed aan de verschillende religies en dominaties. Het blijkt dat religie ook een duidelijke invloed heeft op het stopgedrag van koppels. Uit het onderzoek komt naar voren dat de meer liberale groepen sneller de neiging hebben om te stoppen dan de meer orthodoxe groepen. Hier kunnen vele dingen aan ten grondslag liggen. Uit de literatuur komen verschillende redenties naar voren. Zo kan de religieuze leer die gevolgd wordt moderne vormen van geboortebeperking verbieden, meer of minder nadruk leggen op wetenschappelijke kennis en scholing en andere regels hebben over het wel of niet toepassen van borstvoeding. Verder kan de functie van het huwelijk bij de verschillende religieuze groepering sterk afwijken, wat ook een effect kan hebben op de gezinsvorming. Hoewel er vele aspecten zijn die een mogelijke invloed uit kunnen oefenen, is in dit algemene onderzoek niet getest op deze specifieke dingen. Er kan dus niet aangegeven worden wat de redenen zijn dat liberale groepen eerder stoppen met kinderen, maar

het onderzoek geeft wel aan dat ze eerder stoppen. Religie heeft, naast de sociale klasse van een familie, een invloed op het stopgedrag.

Verder is gekeken naar verschillen in het stopgedrag bij families uit de steden en families die op het platteland wonen. Dit aspect wordt in de literatuur niet vaak besproken. Dit is mogelijk, omdat onderzoekers niet de data hadden om het verschil te kunnen testen. Aangezien de dataset voor dit onderzoek een grote omvang heeft, is besloten om dit aspect wel mee te nemen in de analyses. Uit de resultaten komt naar voren dat families die in de stad wonen sneller de neiging hebben om te stoppen met het krijgen van kinderen. Zoals het geval was bij het aspect van religie, is het moeilijk aan te geven wat nu de precieze redenen zijn dat families in de steden sneller stoppen. Er zijn vele redeneringen te bedenken, maar uit de resultaten van dit onderzoek is niet af te lezen wat de precieze redenen zijn. Wel kan gesteld worden dat de woonplaats van een familie een invloed uitoefent op het stopgedrag.

Hierna is aandacht besteed aan het aspect van tijd. Iets wat veel terug komt in het wetenschappelijke debat is de vraag wanneer de omslag van de demografische transitie nu precies plaatsvond. Aangezien dit voor ieder land zeer kan verschillen, is het interessant om hier aandacht aan te besteden. Uit de resultaten komt naar voren dat er in Nederland pas na 1900 grote veranderingen beginnen op te treden. Tot 1900 stoppen ongeveer 6% van de koppels na twee kinderen. Na 1900 lopen deze percentages op van 6%, naar 14%, naar 29% en in de periode 1931-1940 zelfs naar 83%. Deze resultaten tonen aan dat er na 1900 in Nederland pas sprake was van een modern familie-ideaal met twee kinderen. Voor 1900 was hier nog geen, of in hele kleine mate, sprake van.

Dit onderzoek heeft aangetoond dat zowel sociale klasse, religieuze overtuiging, woonplaats en de tijdsperiode een invloed hebben op het stopgedrag van koppels. Binnen het wetenschappelijk debat wordt er vooral gediscussieerd over de vraag welk aspect een invloed heeft op het stopgedrag. Deze resultaten laten zien dat het niet of/of is, maar juist en/en. Alle vier de variabelen die hier getoetst zijn, blijken een invloed te hebben op het stopgedrag van koppels. Het lijkt erop dat de keuzes die families maakten, meer afhingen van de algemene context waar deze familie zich in bevond, dan aan één specifiek aspect. Nu dat dit is aangetoond, kunnen toekomstige onderzoeken zich bezig houden met de vraag wat de redenen zijn dat een bepaalde variabele een invloed heeft. Verder kan mogelijk onderzoek gedaan worden naar aspecten die juist geen enkele invloed vertonen op het keuzegedrag.

Als laatste is gekeken naar de gezinssamenstelling en de invloed die dit uitoefent op het stopgedrag. Er werd verwacht dat er in eerste instantie een voorkeur voor jongens zou zijn en dat deze voorkeur in een latere periode zou overslaan naar een voorkeur voor een gemixte set kinderen. Dit zou te zien zijn, doordat koppels langer doorgingen met het krijgen van kinderen als ze veel meisjes hadden. Wat zou aangeven dat ze liever een jongen hadden. Hoewel de hypothesen bij de andere variabelen allemaal redelijk leken te kloppen, is dat hier niet het geval. Uit de resultaten komt naar voren dat er geen sprake is van een invloed op het stopgedrag als gekeken wordt naar de gezinssamenstelling. Dit zou betekenen dat koppels bij het krijgen van kinderen geen voorkeur hadden voor de sekse van het kind. Dit is een opvallend resultaat, aangezien uit andere literatuur naar voren is gekomen dat er in andere landen wel sprake was van een voorkeur. Dit roept veel vragen op, die niet binnen dit onderzoek beantwoord kunnen worden. Daarom is vervolg onderzoek over dit thema, en met name over de positie van Nederland, wenselijk. Deze resultaten geven een nieuwe draai aan het debat rondom sekse voorkeur.

Literatuurlijst

Andersson, G., K. Hank, M. Rønsen en A. Vikat, 'Gendering the family composition: sex preferences for children and childbearing in the Nordic countries', *Demography* 43.2 (2006), 255-267.

Bavel, van J., en J. Kok, 'Birth spacing in the Netherlands. The effects of family composition, occupation and religion on birth intervals, 1820-1885', *European Journal of Population* (2004), 1-36.

Bavel, van J., en J. Kok, 'The role of religion in the Dutch fertility transition: Starting, spacing and stopping in the heart of the Netherlands, 1845-1945', *Continuity and Change* 20 (2005), 247-263.

Boonstra, O., en A. van der Woude, *Demographic transition in the Netherlands. A statistical analysis of regional differences in the level and development of the birth rate and of fertility 1850-1890* (Wageningen, 1984).

Dribe, M., M. Breschi, A. Gagnon, D. Gauvreau, H. Hanson, T. Maloney, S. Mazzoni, J. Molitoris, L. Pozzi, K. Smith en H. Vézina, 'Socio-economic status and fertility decline: Insights from historical transitions in Europe and North America', *Population Studies* 71 (2017), 3-21.

Engelen, T., *Van 2 naar 16 miljoen mensen. Demografie van Nederland 1800-nu*, (Amsterdam, 2009).

Engelen, T., en J. Hillebrand, 'De daling van de vruchtbaarheid in de negentiende en twintigste eeuw. Een historiografisch overzicht met bijzondere aandacht voor Nederland', *BMGN* 105 (1990), 354-367.

Hank, K., en H. Kohler, 'Gender preferences for Children in Europe: Empirical Results from 17 FFS countries', *Demographic research* 2 (2000).

E.W. Hofstee, 'Geboorten, zuigelingenvoeding en zuigelingensterfte in hun regionale verscheidenheid in de 19^e eeuw', *Bevolking en Gezin* (1983), 7-60.

Knodel, J., en S. de Vos, 'Preferences for the sex of offspring and demographic behaviour in eighteenth- and nineteenth century Germany: an examination of evidence from village genealogies', *Journal of Family History* 145 (1980), 145-166.

Kok, J., 'Church Affiliation and Life Course Transitions in The Netherlands, 1850-1970', *Historical Social Research* 42 (2017), 59-91.

Kok, J., K. Mandemakers en H. Bras, 'Van geboortebank tot collaboratory: Een reflectie op twintig jaar dataverzameling en onderzoek met de HSN', *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 6 (2009), 3-36.

Lynch, K., 'Why weren't (many) European women 'missing'?', *History of the Family* 16 (2011), 250-266.

Mandemakers, K., 'De Historische Steekproef Nederlandse bevolking (HSN) en het project Life Courses in Context', *Bevolking en Gezin* 33 (2004), 91-114.

Mills, M., en K. Begall, 'Preferences for the sex-composition of children in Europe: A multilevel examination of its effects on progression to a third child', *Population Studies* 64 (2010), 77-95.

Poppel, F. van, 'Regionale sterfteverschillen in Nederland 1850-1930', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift* 1 (1991) 34-72.

Poppel, F. van, en K. Mandemakers, 'Sociaal-economische verschillen in zuigelingen- en kindersterfte in Nederland, 1812-1912', *Bevolking en Gezin* 31 (2002), 5-40.

Reher, D., G. Sandström, A. Sanz-Gimeno en F. van Poppel, 'Agency in fertility decisions in Western Europe during the demographic transition: A comparative perspective', *Demography* 54 (2017), 3-22.

Sandström, G., en L. Vikström, 'Sex preference for children in German villages during the fertility transition', *Population studies* 69 (2015), 57-71.

Schellekens, J., en F. van Poppel, 'Religious differentials in marital fertility in The Hague (Netherlands) 1860-1909', *Population Studies* 60 (2006), 23-38.

Williamson, N., *Sons or daughters: a cross-cultural survey of parental preferences* (Londen, 1976).

Bijlagen

Verdeling van religies

Groepen:

1. Liberaal protestant
2. Orthodox protestant
3. Rooms katholiek
4. Joods
5. Overig en onbekend
6. Geen religie

1. Doopsgezind
Doopsgezind (Fries)
Duits evangelisch
Evangelisch luthers
Hersteld evangelisch luthers
Remonstrants
Waals hervormde gemeente
2. Anglicaans Episcopaaals
Apostolische gemeente
Baptist
Baptist (gemeente gedoopte christenen)
Christelijk (onduidelijk)
Christelijk afgescheiden
Christelijk evangelisch
Christelijk gereformeerd
Christelijk gereformeerd (zelfstandig)
Evangelische gemeente
Gereformeerd
Gereformeerd (onduidelijk)
Gereformeerd (oorspronkelijk afgescheiden)
Gereformeerd (oorspronkelijk synodaal)
Gereformeerd onder het kruis
Gereformeerde bond
Gereformeerde gemeente
Gereformeerde kerken vrijgemaakt
Grieks orthodox
Hersteld apostolisch
Hersteld apostolisch zendingsgemeente
Hersteld apostolisch zendingskerk
Leger des heils
Mormoon

Nederduits gereformeerd (dolerend)
Nederduits gereformeerd
Oud gereformeerde gemeente
Pinkstergemeente
Presbyteriaans
Vrije evangelische gemeente
Vrije gereformeerde gemeente
Zevendags adventisten

3. Rooms katholiek

4. Israëlitisch

Ned. Isr.

Nederlands Israëlitisch

Portugees Israëlitisch

5. Geredja Maluku Djama'at

Godsdienst ongeldig

Kerkgenootschap der oud-bisschoppelijk

Niets ingevuld

Onduidelijk

Onleesbaar

Oud rooms katholiek

Rosicrusian Fellowship

Rozekruizers

Vergadering van gelovigen (Dorbisten)

6. Geen godsdienst

Verdeling van beroepen

Variabele	Hiclass code
Elite	1+2
Middenklasse	3+4+5
Geschoolde arbeiders	6+7
Boeren	8
Laag -en niet geschoolde arbeiders	9+10+11+12
Overig (onbekend)	-1

Tabellen tijdsperiodes

Derde geboorte interval

Geboorte jaar	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal	
1831-1840	1	1,9%	53	98,1%	54	100,0%
1841-1850	10	1,7%	588	98,3%	598	100,0%
1851-1860	37	1,7%	2132	98,3%	2169	100,0%
1861-1870	291	6,3%	4338	93,7%	4629	100,0%
1871-1880	270	5,5%	4652	94,5%	4922	100,0%
1881-1890	287	5,0%	5437	95,0%	5724	100,0%
1891-1900	374	6,6%	5289	93,4%	5663	100,0%
1901-1910	300	7,3%	3785	92,7%	4085	100,0%
1911-1920	389	14,4%	2319	85,6%	2708	100,0%
1921-1930	153	28,5%	383	71,5%	536	100,0%
1931-1940	5	83,3%	1	16,7%	6	100,0%

Vierde geboorte interval

Geboorte jaar	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal	
1831-1840	0	0,0%	30	100,0%	30	100,0%
1841-1850	10	3,0%	328	97,0%	338	100,0%
1851-1860	56	3,6%	1511	96,4%	1567	100,0%
1861-1870	349	9,3%	3393	90,7%	3742	100,0%
1871-1880	382	8,7%	4030	91,3%	4412	100,0%
1881-1890	387	7,4%	4847	92,6%	5234	100,0%
1891-1900	463	8,7%	4842	91,3%	5305	100,0%
1901-1910	480	11,6%	3655	88,4%	4135	100,0%
1911-1920	366	14,1%	2225	85,9%	2591	100,0%
1921-1930	233	29,9%	545	70,1%	778	100,0%
1931-1940	19	67,9%	9	32,1%	28	100,0%

Vijfde geboorte interval

Geboorte jaar	Wel stoppen		Niet stoppen		Totaal	
1831-1840	4	17,4%	19	82,6%	23	100,0%
1841-1850	15	8,6%	160	91,4%	175	100,0%
1851-1860	63	6,3%	937	93,7%	1000	100,0%
1861-1870	364	12,8%	2482	87,2%	2846	100,0%
1871-1880	450	12,1%	3267	87,9%	3717	100,0%
1881-1890	460	10,4%	3982	89,6%	4442	100,0%
1891-1900	532	10,9%	4364	89,1%	4896	100,0%
1901-1910	507	13,1%	3365	86,9%	3872	100,0%
1911-1920	408	17,1%	1972	82,9%	2380	100,0%
1921-1930	288	32,0%	611	68,0%	899	100,0%
1931-1940	43	71,7%	17	28,3%	60	100,0%